

ÚJ NÉZŐPONT

III. ÉVFOLYAM

2. SZÁM

TÖRTÉNELEM, NÉPRAJZ, TÁRSADALOMTUDOMÁNY, HONISMERET

TARTALOM

TANULMÁNY

KÁLI RÓBERT – MAGYAROSI ÁDÁM: KUTATÓCSOPORT ALAPÍTÁSA A DEBRECENI KIRÁLYI TÖRVÉNYSZÉKI FOGHÁZ IRATANYAGÁNAK HASZNOSÍTÁSÁHOZ (1933–1944)

KITEKINTŐ

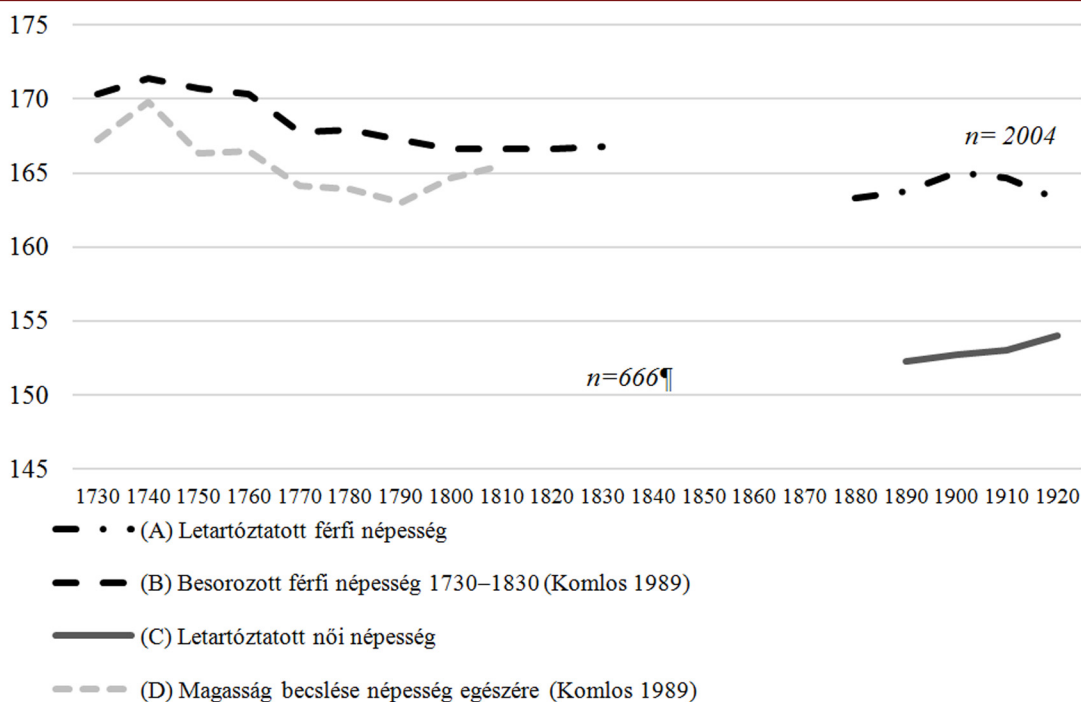
FEKETE DEÁK ILDIKÓ: „REJTETT ELLENÁLLÁS” – A KOLLEKTIVIZÁLÁS SZÉKELYFÖLDÖN LEZAJLOTT FOLYAMATÁRÓL

ISMERTETŐ

NAGYNÉ MARTON ANDREA: A MÉLIUSZ JUHÁSZ PÉTER KÖNYVTÁR HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNY ÉS FOTÓTÁRA

HÍREK

BRIGOVÁ CZ LÁSZLÓ: BIHAR-KUTATÁS 2016 (KONFERENCIABESZÁMOLÓ)
A BIHARI DIÉTA SZERVEZŐBIZOTTSÁGÁNAK KONFERENCIA-FELHÍVÁSA

ÚJ NÉZŐPONT

III. ÉVFOLYAM
3-4. SZÁM

TÖRTÉNELEM, NÉPRAJZ, TÁRSADALOMTUDOMÁNY, HONISMERET

A Hajdú-Bihar Megyei és Debreceni
Honismereti Egyesület online folyóirata

III. évfolyam 3-4. szám

Debrecen, 2016.

Szerzőink

Dr. Brigováczy László PhD, levéltáros (MNL HBML, Debrecen)
Fekete Deák Ildikó, doktorandusz (DE BTK, Humántudományok Doktori Iskola,
Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program)
Káli Róbert, doktorandusz (DE BTK, Történelmi Intézet)
Magyarosi Ádám, doktorandusz (DE BTK, Történelmi Intézet)
Nagyné Marton Andrea, könyvtáros (Méliusz Juhász Péter Könyvtár,
Helytörténeti Gyűjtemény és Fotótár)

Főszerkesztő

Dr. Brigováczy László PhD

Szerkesztőség

Dr. Papp Klára DSc, Szendiné dr. Orvos Erzsébet PhD,
Dr. Szendrei Ákos PhD, Török Péter, Dr. Vajda Mária PhD

Szerkesztőbizottság

Kolozsvári István, Korompainé Mocsnik Marianna,
Dr. Seres István PhD, Dr. Szabadi István PhD, Szekeres Gyula
Szikla Gergő, Dr. Szilágyi Ferenc PhD, Dr. Szilágyi Zsolt PhD

Technikai szerkesztő

Katona Péter

Korrektor

Szikla Gergő

Angol fordítások

Kovács Gergely

Lektorálás

Dr. Szilágyi Zsolt PhD, egyetemi adjunktus (DE BTK, Történelmi Intézet)

Kiadói és szerkesztői elérhetőségek

Kiadói székhely, szerkesztőségi postacím: *4032 Debrecen, Egyetem tér 1.*
Szerkesztőségi e-mail cím: *ujnezopont@gmail.com*

ISSN 2064-7042

Tartalom

Tanulmányok

- KÁLI RÓBERT – MAGYAROSI ÁDÁM: Kutatócsoport alapítása a Debreceni Királyi Törvényszéki Fogház iratanyagának hasznosításához (1933–1944) ...5

Kitekintő

- FEKETE DEÁK ILDIKÓ: „Rejtett ellenállás” – A kollektivizálás Székelyföldön lezajlott folyamatáról..... 29

Ismertető

- NAGYNÉ MARTON ANDREA: A Méliusz Juhász Péter Könyvtár Helytörténeti Gyűjtemény és Fotótára 41

Hírek

- BRIGOVÁ CZ LÁSZLÓ: Bihar-kutatás 2016 (konferenciabeszámoló)..... 61
- A Bihari Diéta szervezőbizottságának konferencia-felhívása 63

Contents

Studies

RÓBERT KÁLI – ÁDÁM MAGYAROSI: Research Group Founded to Utilize
the Royal Court of Justice of Debrecen's Prison Documents (1933–1944).....5

Outlook

ILDIKÓ FEKETE DEÁK: „Hidden Resistance” – The Collectivization Process
in Seklerland..... 29

Guide

ANDREA NAGYNÉ MARTON: The Local History- and Photo Collection
of the Méliusz Juhász Péter Library 41

News

LÁSZLÓ BRIGOVÁ CZ: Bihar Research 2016 (Conference Report) 61

Call for Papers of the Organizing Committee of the Bihar Diet..... 63

Káli Róbert – Magyarosi Ádám

Kutatócsoport alapítása a Debreceni Királyi Törvényszéki Fogház iratanyagának hasznosításához (1933–1944)

Egy disszertáció forrásbázisának kutatása során a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárában (továbbiakban MNL HBML) több tudományterület számára hasznosítható forrásanyag került elő. A Debreceni Királyi Törvényszéki Fogház letartóztatási törzskönyvei 1933–1944 között engednek rálátást a büntetés-végrehajtási intézményben megfordult személyek szocio-gazdasági állapotára.¹

Az anyag terjedelme és a kiaknázható változók sokszínűsége indokoltá tette a kezdetben két személyre terjedő adatfeldolgozás létszámának bővítését. A csoportos munkának intézményi keretek között nem alakult ki olyan sémája, amelyet hasznosíthattunk volna, így a témavezetőink és a saját ötleteink alapján kezdtük el szervezni a forrásbázist feldolgozó kutatócsoportot. Az alapvető ötlet a „több szem, többet lát” felfogásból sarjadt, és 2016 tavaszán a személyes kapcsolatainkon keresztül és elektronikus hirdetés útján igyekeztünk a Debreceni Egyetem hallgatóinak köréből egy interdiszciplináris kutatócsoportot létrehozni. A felhívásra szociológia, néprajz és történelem szakos hallgatók jelentkeztek. Az első találkozóra április 7-én a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének Könyvtárában került sor.²

Egy prezentáció keretében ismertettük a kezdetben nyolc (jelenleg 6) főt számláló társasággal a letartóztatottokról készült forrásanyag alapvető tulajdonságait, az addig elkészült adatbázis változóit, valamint az általunk megfogalmazott egyéni hasznosíthatóság elméleti megközelítéseit. Az előadás irányvonalakat, perspektívákat adott az elképzeléseinkről, majd a foglalkozás további részében a jelentkezők reflexióit és ötleteit megpróbáltuk azokkal ötvözni. A megbeszéltek alapján az egyetemi naptár szorgalmi időszakában kétheti rendszerességgel szerveztünk találkozót.³

A forrás színes hasznosíthatóságából kiindulva a csoporttal „közös nevezőre” hoztuk a Letartóztatottak Történelmi Adatbázisába (LTA) rögzítendő változókat, jöllehet az adatok feldolgozásának előrehaladtával mégis kénytelenek voltunk újabb és újabb oszlopokat felvenni, amelynek köszönhetően egyes kérdések terén az adatbázis esetleges későbbi korrekcióra szorulhat. Felhívtuk a jelentkezők figyelmét, hogy a feladathoz nem kizárólag adatfeldolgozó, hanem az általuk képviselt tudományág episztemológiai látószögeivel is hozzájáruló munkatársakat keresünk. Ezen elképzelésünknek a nemrégiben elhunyt Hofer Tamás 1980-as években elhangzott gondolatai szolgáltak táptalajul: „*Történészek és néprajzkutatók között az eszmecsere és az együttműködés nem új keletű. Anyira nem, hogy joggal*

¹ MNL HBML VII.101. 1–38. k.

² Kutatócsoportunk jelenleg a következő személyekből tevődik össze – akik kisebb-nagyobb mértékben mind közreműködtek abban, hogy jelen szöveg létrejöhesse: Sira Alexandra, Kusnyír Éva, Kusnyír Krisztina, Soróczki-Pintér Balázs, Magyarosi Ádám, Káli Róbert.

³ Elméletileg kéthetes időtartamok alatt fejenként kétszáz törzslap feldolgozásában állapodtunk meg, ám a gyakorlatban a csoport teljes létszáma ezt a mennyiséget különböző egyéni okokból kifolyólag egy alkalommal sem teljesítette. A produktivitás kapcsán nem elhanyagolható, hogy a jelentkezett kutatók mindegyikének a fő kutatási munkája, valamint a hallgatói kötelezettségei mellett oldalági tevékenységként van jelen a csoport.

elhangozhatott a figyelmeztetés: pusztán a divatos interdiszciplinaritás, barátkozási szándék vagy csoportérdek, a »nyitottság« és korszerűség dokumentálása alapján nem érdemes együttműködést kezdeményezni, hanem csak akkor, ha van olyan határmezsgyén fekvő új kutatási terület, melynek módszertanához, sőt már pontos körülhatárolásához igénybe kell venni a mezsgyén érintkező tudományok készlettárát.»⁴

A megbeszéléseket rendszeresen megtartottuk, és a változó aktivitás ellenére kialakult egy kutatói rutin, amely a többnyire kvantifikálható adatokat tartalmazó törzslapok feldolgozásán túl kiegészült a témához szervesen kapcsolódó narratív források: a Debreceni Királyi Törvényszék működése során keletkezett bűnügyi peres iratok elemzésével.⁵

A törzslapok kiaknázása

A forrásanyag a raktári jegyzék alapján 38 kötetben tartalmaz 14683 nominális szintű formanyomtatványt. Ez az adat azonban nem tükrözi a lapok pontos számát, mivel többször előfordult, hogy hiányos kötetekkel dolgoztunk, ami mellett számolni kellett a lehetőséggel is, hogy egy-egy személy többször is előfordulhat a felvételekben – erre a kritikai kérdésre csak az adatbázis végső munkálatai során lehet majd választ adni. A törzslapokon található 28 változó közül 24-et vezetünk át az adatbázisba (ennek részletes lebontását lásd az 1. ábrán).

1. ábra. Törzslap-minta, kiemelve a hasznosított változókkal.⁶

⁴ Hofer 1984. 7.

⁵ MNL HBML VII.4.c

⁶ MNL HBML VII.101. 1. k.

Az első adatkategória a személyleírást, illetve a személy nevét rejti magában. E téren máris meg kell említenünk, hogy utóbbi esetben egészen az utóbbi időkig a férjezett női nevek kerültek rögzítésre, amely gyakorlati hasznosítás terén sajnos nem a leginkább célravezető. Ezt a hiányosságot a jövőben orvosolnunk kell. A nevek rögzítése valószínűleg bemondás alapján történhetett. Erre utal az azonos nevek eltérő írásmódja, amelyhez hasonlóan más adatoknál is tapasztaltunk, amin túl az ál- vagy becenevek ismerete is erre enged következtetni.

A nevek mellett ebbe az adatkategóriába tartozik a testmagasság, mely e tanulmány egyik leginkább hasznosított adata. Annak köszönhetően, hogy az adatfelvétel pontos módját nem ismerjük, felmerül az antropometrikus történetírás egyik leggyakoribb kérdése: a testmagasság rögzítése alatt viselt-e a letartóztatott lábbelit vagy sem. A forrás más adatai, mint a „különleges ismertető jel” vizsgálata során arra lettünk figyelmesek, hogy olyan testi jegyek is rögzítésre kerültek, melyek normál esetben takarásban vannak. Így feltételezhetjük, hogy a testvizsgálat során az egyének nem viseltek a mérést befolyásoló ruhaneműt. Ezt támasztja alá továbbá az is, hogy az adott bűnismétlők különböző bűnesetek során felvett adatai a legtöbb esetben megegyeznek. Eme optimista képet azonban negatív irányba mozdítja, hogy a Neuber Ede által vezetett, gyerekekkel foglalkozó népegészségügyi kutatás során készített fénykép az ellenkezőjét mutatja.⁷

A testalkat terén sajnos nem került rögzítésre az egyén súlya. Az adatrögzítő a kor testalkatdiskurzusának megfelelően egyénileg címkézte a terhelteket. Így nagyjából 10-11 kategóriát kapunk, melyeket később a magassági- és életkoradatokkal összevetve tudunk hasznosítani. Ennek segítségével képet kaphatunk a társadalom e rétegének testfelépítéséről még akkor is, ha ezt nem a modern testtömegindex⁸ segítségével, hanem a vizsgálatokat végrehajtó személyzet közvetítésén keresztül kapjuk meg. Az ilyen jellegű testképhez, illetve egészségi állapothoz hozzájárul a fogazat bemutatása is.

A forrás elősegíti a kvantifikációt, ám ezt egyes adatok esetében nem tekintjük célnak. Ilyenek például a különleges ismertetőjegyek vagy az 5. pontban található bűnözői előélet. Előbbi a legtöbb esetben valamilyen testi fogyatékoságot vagy környezeti fizikai hatás eredményét mutatja, amely – e mellett – a tetoválási szokásokról is árulkodik.

A következő kategóriát a letartóztatottak személyi, illetve családi viszonyai alkotják. Most azokról a változókról esik szó, amelyek az adatbázis tekintetében problematikusabbnak tekinthetők, így például a vallási felekezet, a gyermekszám vagy a családi státusz információ értékének részletezésére nem térünk ki.

A születési dátumból megtudható a terhelt életkora – elenyésző esetben előfordul (3,9%), hogy az illető nem tudja napi pontossággal a dátumot, csak az évszámot, vagy azt, hogy hány éves. Ez tovább erősíti az egyes adatok esetében feltételezett és már fentebb említett „bemondás” alapján történő adatfelvétel módszerét. A nyomtatványt fekete, illetve kék színű tintával töltötték ki az adatrögzítők, bár találhatóak ceruzával, valószínű utólagosan készített korrekciók. Ezen eljárás körülményeiről nem rendelkezünk információkkal, de véleményünk szerint az adatok hitelességét bizonyos szintig ellenőrizhették.⁹

⁷ Neuber 1931. 4.

⁸ $\left(\text{BMI} = \frac{\text{kg}}{\text{m}^2}\right)$

⁹ Illetve elképzelhető, hogy büntetett előéletű személy adatait különböző információs csatornákon keresztül kikérhették, például a saját irattárból.

Az adatok lehetőséget kínálnak például a szülők „gyermekvállalási kedvének” kiszámítására. Lehetséges, hogy a terminus nem fedi a kifejezni kívánt tartalmat és következtetéseket. A prekoncepciónk alapján bizonyos szinten mérhető a társadalom szexuális aktivitása, mely kulturális, valamint társadalmi közegenként mutathat eltéréseket (például falu vs. város).

A személyi viszonyokra vonatkozó kérdések között szerepel a terhelt születési helye és községi illetősége. Ezek az információk adják az adatbázisból kinyerhető térbeli dimenziót. Az illetőségre vonatkozó településnevek felhasználásával kép adható a letartóztatottak földrajzi mozgásáról (ha volt ilyen). A községi illetőség megjelölésénél utca és házszám pontossággal jegyezték fel a lakhelyet. A pontos laccímet kizárólag Debrecen városában rögzítjük az adatbázisban; a kutatói igényeknek megfelelően, amelyet az is indokoltá tett, hogy a terheltek (eddig) több mint 50%-a debreceni lakos volt. Számításba kellett vennünk, hogy a korabeli házhelyek, telkek jelölése – főleg a kisebb kiterjedésű és alacsonyabb lélekszámú településeken – helyrajzi szám alapján történt, mely adattal nem tudtunk volna hatékonyan dolgozni.

Az adatbázisban egy jegyzetek elnevezésű oszlopot is készítettünk, amelybe különböző fontosabb, de gyakoriságát tekintve ritkábban előforduló változót jegyeztünk fel. Ilyen az anyanyelvre vonatkozó része a törzslapnak, mely rovatból kizárólag a nem magyar anyanyelvűeket jelöltük, illetve ide jegyeztük fel, ha valaki neve mellett a „cigány” címke szerepel.

A harmadik adatkategória a foglalkozási és műveltségi adatokat mutatja. A házas nők foglalkozási adatait kell kiemelni a leginkább, hiszen őket, elsősorban a mezőgazdaságból élő népesség körében, egyszerű háztartásbeliként jegyezték fel. Az adatbevitel korai szakaszában úgy véltük, ezen információ elégséges számunkra, majd később a precízebb mérések érdekében már feltüntettük, hogy a férj munkaköre elsődlegesen városi vagy mezőgazdasági jellegű volt-e.

Az iskolázottság terén mutatja a forrás igazán, hogy itt elsősorban az alsóbb társadalmi rétegekről kapunk képet, hiszen a terhelteknek csak elenyésző része rendelkezett magasabb iskolai végzettséggel. Azokból a ceruzás feljegyzésekből, melyek rendelkezésünkre állnak, az derül ki, hogy a törzslapok tulajdonosainak többsége az elemi oktatás 2-3. osztályáig jutott el.

A kiaknázzható adatok sorában a kriminológiai dimenzió a soron következő. Ezekből a fentebb említett, büntetett előéletre vonatkozó kvalitatív forrásokon kívül a jogerős ítéletben feltüntetett bűncselekményt, a szabadságvesztés megkezdésének, valamint az elbocsátás napjának dátumát jegyezzük. A dátumok segítségével kiszámítható a letöltött idő, valamint az életkor. Ezeken túl a bűnelkövetők kapcsolati hálózatáról és a szervezett bűnelkövetésről szolgált információt az adatlap 10. pontja, mely a „terheltek büntársai” elnevezést kapta. Az adatbázis rugalmas kezelésének érdekében azokat az eseteket, amelyeknél a vádlottakat szabadlábra helyezték, a szabadon bocsátás időpontjának helyére vezettük.

A bűntény súlyosságától függően a szabadságvesztést – többnyire az elzárás, a kihágás és a vétség terminusával jelölt fokoknál – pénzbüntetésre „változtathatták” az elítéltek (vagy fordítva); megjegyezzük, hogy elenyésző esetben talákoztunk a teljes bírságot vagy annak csak egy részét kifizető (korabeli szóhasználattal: lefizető) személyekkel. Ezek a pénzüsszegek egyfajta mércéjéül szolgálnak az elkövetett bűntények erősségének, illetve

támpontot adhatnak az emberek vagyoni helyzetéről és a büntetés-végrehajtási intézmények szankcióihoz való viszonyulásukról.

A kvantifikálható adattömegek feldolgozása mellett a kutatócsoport tevékenységi körét kiterjesztettük egy, a törzslapokhoz képest eltérő típusú forrás, a bűnügyi perek során keletkezett tanúvallomások elemzésével. Az iratanyag bevonásának alapvető koncepciója az adatlapok által láthatatlan bűnesetek megvilágítása volt. Példaként megemlíthető, hogy a kutatói tekintet nem képes egy-egy lopás közt különbséget tenni, egyenértékűként kezeli, kezelheti azokat, és ezzel elmarad a „címke” mögött meghúzódó tartalom. Nyilván lehetetlen az adatlapokon regisztrált bűnesetek teljes feldolgozását véghez vinni, mind a rendelkezésre álló kapacitás, mind a levéltári anyag hiányossága miatt, de esettanulmányok beemelésével egy mozgalmasabb, színesebb képet vázolhatunk a bűntényekről. A jogerőre emelt ítéletekben megnevezett bűnök „viszonylagos feloldása mellett” a történeti antropológia, a kultúrtörténet és a mindennapok története terén is hasznosíthatók a jegyzőkönyvek, mivel azokban a vádlottak és a szemtanúk átélt eseményeket, történeteket mesélnek el. Ezek a történetek ugyan egy hivatalos diskurzusban kialakult kérdéscsoport köré szerveződnek, és az sem tartható kizártnak, hogy a vallomások rögzítő személy nem szó szerint vetette papírra az elhangzottakat, de az érintettek között lévő kapcsolati rendszer, valamint az életszituáció és a tett kivitelezésének rekonstrukciói ettől függetlenül hasznosíthatók.

Antropometrikus mérések

A dolgozat következő részében az adatbázis egy-egy hasznosítási lehetőségének ismertetésére kerül sor.

A kutatócsoport vizsgálatainak egyik fő célja a testmagasság és a különböző társadalmi kategóriák összefüggéseinek bemutatása. Az e célból létrejött módszertani irányvonal antropometrikus történetírás név alatt vált egyre elterjedtebbé az 1980-as évek második felétől. Az iskola a hagyományos kliometria egyfajta változata, amely már társadalomtudományi módszerek mellett humánbiológiai alapokra épül. Történeti szinten két egymástól jól elkülönülő – mégis gyakran összemosódó – alkategóriára bontható ezen irányzat. Emellett fontos megjegyezni, hogy a humánbiológia, az élelmezéstan és a közgazdaságtan határmezsgyéjén a jelen, sőt a „jövő” kutatás számára is hasznosítható módszertan. Az antropometrikus történetírás egyik változata az auxológiát (növekedéstudomány) használja elméleti alapként. Itt elég megemlíteni például Robert William Fogelt, Bernard Harrist, Les Oxleyt, John Komlost, akik elsősorban írott forrásokat feldolgozva, a biológiai állandóságokat és közgazdasági elméleteket kihasználva összetett képet tudnak adni az elmúlt korok tömegeinek életminőségéről és annak változásairól. Az emberi szervezet különböző metrikus értékei sokat elárulnak az egyén, illetve a csoport életkörülményeinek minőségéről. Alapvető mérőszámok a testmagasság, a testtömegindex, a születéskor várható élettartam stb. A módszertani irányvonal egyik legambiciózusabb elmélete a Technológiai-Fiziológiai Evolúció.¹⁰ Egy a tudományág eddigi eredményeit egységesíteni kívánó, közelmúltban megjelent monográfiában is központi szerepet kapott ez az elmélet.

¹⁰ Fogel–Costa 2007. 49–66.

Nem titkolt szándéka, hogy bizonyos nézőpontból egy központi gerincet adjon az emberiség gazdasági, társadalmi és biológiai fejlődéstörténetének.¹¹ Hiszen az emberi szervezetre (ahogy ez minden biológiai entitásra igaz) nagy hatással van a környezete, mely ebben az esetben saját tevékenységünk által teremtett élővilágot jelent.

Az elmélet vázát a következő folyamatok és összefüggések alkotják:

- Egy adott generáció tápláltsága – a testméret és -alak által mérve – meghatározza, hogy milyen sokáig élhetnek és mennyi munkára képesek a tagjai.
- A generáció munkamennyisége (munkaidőben és intenzitásban mérve) az elérhető technológiával kombinálva előre meghatározza a teljesítményt termékek és szolgáltatások tekintetében.
- A teljesítmény részben determinált a korábbi generációktól átöröklöttől, ami meghatározza az életkörülményeket, a bevételek és a vagyon eloszlását, illetve a technológiába való beruházások mértékét.
- Az életkörülmények a fertilitáson és a bevételek, illetve a vagyon eloszlásán keresztül a következő generáció tápláltságát is meghatározzák.
- És így tovább a végtelenig.¹²

Az auxológia módszere azonban időben behatárolt, hiszen a 18. század előtt kevésbé jöttek létre olyan anyagok, melyek egy adott népesség értékelhető hányadáról tartalmaznak biometriai adatokat, vagy rámutathatnak a népesség táplálkozási szokásaira és annak következményeire.

A másik ág az osteológiát (csonttan) segítségül hívó kutatók összessége. Itt elsősorban Richard H. Steckelt kell megemlíteni, akinek több munkája született ebben a témában,¹³ illetve többször foglalta össze a National Bureau of Economic Research honlapján elérhető munkaanyagában az irányvonal helyzetét.¹⁴ A humánbiológia e résztudománya már nem ismeretlen a történészek számára, hiszen részben a régészet mint közvetítő médium már megismertette velük. Másrésztől a biológiai antropológusok között maguk az archeantropológusok is végső soron történelmi kérdésekkel foglalkoznak. A csontok metrikus és morfológiai adatait felhasználva, biológiai rekonstrukció segítségével elsősorban gazdasági és társadalmi kérdésekre világítanak rá azok a kutatók, akik az antropometrikus történetírás e válfaját részesítik előnyben. Az osteológiával foglalkozó iskola előnye az előzővel szemben, hogy jelentősen nagyobb időintervallumban tudnak dolgozni a forrásadottságok miatt, ráadásul pl. egy adott népesség epidemiológiai adatai is megismerhetők a csontokból, azok elváltozásainak köszönhetően. Ezek írott forrás esetén csak akkor lehetségesek, ha a kútfő kifejezetten a betegségekre irányul. Az előny egyben hátrány is, mert a csontok nem minden esetben maradtak fenn, illetve a feltárt leletek száma a teljes népességhez képest olyan elenyésző is lehet, hogy az abból levont következtetések könnyen megkérdőjelezhetők. Egy dologban kétség kívül egyetértenek az antropometrikus történetírás művelői: az emberi test (annak elsősorban a magassága) az egyik legjobb mérője az egyén fizikai jólétének.

¹¹ Fogel 2012. 114.

¹² Floud–Fogel–Harris–Hong 2011. 3–4.

¹³ A legnagyobb összefoglaló tanulmánykötete: Steckel–Rose 2002.

¹⁴ Steckel, http://www.nber.org/autbors_papers/richard_steckel (Utolsó letöltés: 2016. 08. 22.)

E tanulmány tekintetében az első változat segít az adatokat értelmezni. A folyamatosan változó gazdaság – a kulturális és társadalmi befolyásoló tényezőkkel egyetemben – az, amely fenntartja az emberi életkörülmények adott állapotát. A három tényező közül ez a legváltozékonyabb, ami észrevehető és kevésbé észrevehető hatással van a mindennapi életre. A kapitalizmusban megszokott recesszív időszakok vagy például a háborúk gazdasági következményei jól észrevehető napi hatásai mellett az emberek testi és szellemi fejlődését is befolyásolja.¹⁵

Egy leegyszerűsített kép szerint biológiai jólétünk négy dologtól függ: megfelelő minőségű és mennyiségű ételtől és italtól, azoktól a védekezési mechanizmusoktól, amelyekkel a környezet negatív hatásait próbáljuk mérsékelni (ruházat és lakás, egészségügy stb.), illetve ezek függvényében a testmozgás milyenségétől és mennyiségétől. Megjegyzendő azonban, hogy utóbbi inkább modern jelenség, amely a nyugati világban egyre inkább megjelenő elhízási jelenség eredményeként tartható számon.¹⁶ Lényeges, hogy az elfogyasztott ételmiszer a növekedési szakasz alatt a test alapfunkcióinak ellátására, fizikai erőkifejtésre, a betegségekkel való küzdelemre és – a növekedési szakaszok alatt – növekedésre hasznosul. Az elégtelen táplálkozás, illetve a kor normáinak megfelelő mértékűnél rosszabb életkörülmények alacsonyabb fizikai fejlettségi szintet okoznak. Itt meg lehet említeni például a magyar nyelven is elérhető adatsort, mely 22 cm-es különbséget mutat az angliai munkásyerekek és a velük azonos korú, de jobb körülmények között született kortársaik között.¹⁷

Az egyén által elérhető javak, mint például az élelem vagy az egészségügyi ellátás, elsősorban a gazdaság teljesítőképességén múlnak. Természetesen nem állítjuk, hogy ezek csupán a materiális világ következményei, hiszen a technológiai fejlődés számos vonatkozásban szellemi erőt igényel, ám fontos megjegyezni, hogy az egyén kognitív képességeit is igen nagymértékben befolyásolja szervezetének a növekedési szakasz alatt elért valós fejlettsége. Az alultápláltság az adott népesség szellemi potenciálját is visszafogja, hiszen tagjai lassabban és kevésbé fejlődnek ki. Ilyen szervi fejlettségi állapot terén a menarche egyre korábbi bekövetkezése a leginkább szembeszökő példa.¹⁸ Az öröklött génállományban a kognitív és növekedési potenciál az, ami adott, és amelyet az egyén környezete adta lehetőségeitől függően tud kihasználni. Az emberek gazdasági teljesítőképessége pedig ezen a folyosón keresztül hatással van saját magára és leszármazottjaira, hiszen az aktívan tevékenykedő népesség közvetlen elődeitől örökölt adottságok és eszközök kihasználásával befolyásolja azt. E statikus képet rövidtávon természetesen nagyban befolyásolják a generációk feltorlódása, különböző gazdasági mechanizmusok vagy kulturális, illetve társadalmi folyamatok. Hosszú-, illetve középtávon azonban kétségtelen, hogy a nyugati világban ma élő népesség magasabb, jobb értelmi képességekkel, egészséggel és hosszabb élettartammal bír, mint a korábbi századok, illetve elmaradottabb területek lakói.¹⁹

¹⁵ Floud–Fogel–Harris–Hong 2011. 23.; Inwood–Roberts 2011. 49.

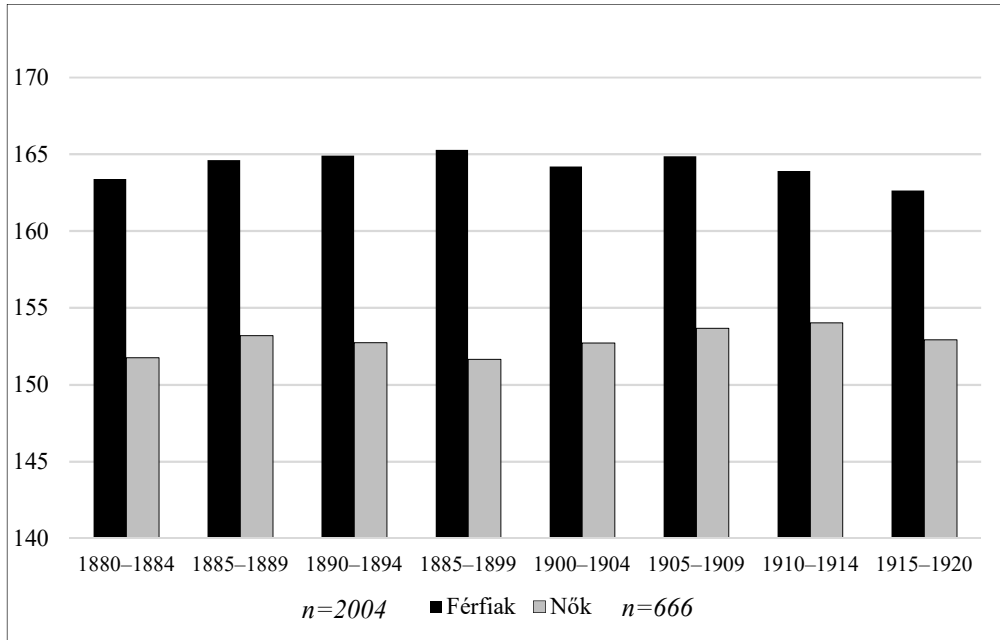
¹⁶ Diebolt–Hauptert 2016. 126–127.

¹⁷ Komlos 2006. 270.

¹⁸ Első menstruáció. Bővebben: Farkas 2008. 126.

¹⁹ Fogel 2004. 22–29.

A gazdaság recesszív és progresszív időszakai és az emberi szervezet tehát kölcsönhatásban állnak egymással, habár előbbi nagy valószínűséggel jobban befolyásolja az utóbbit, mint fordítva. Ezeket a döntően biológiai és gazdasági törvényszerűségeket kihasználva testmagassági vagy akár élettartamról árulkodó tömegforrások segítségével gazdasági tendenciákat mutathatunk be.²⁰

2. ábra. Férfi és női terbeltek testmagassága 1880–1920.²¹

Az általunk felhasznált adatok grafikonja a 2. ábrán látható. Az adatbázis viszonylagos alacsony feldolgozottsága miatt elsősorban a korai és a késői kohorszokban, és főleg a nők esetében a trendvonal még nagyon képlékeny. Ettől függetlenül már tehetünk bizonyos megállapításokat. A forrás szerint nem beszélhetünk a nők depriválásáról, ami az élelmiszereloszlást illeti. Az SSD²² értéke egyes kohorszok között ugyanis átlagosan 1,074,

²⁰ Magyarország esetében jelen tudásunk szerint a következő források azok, melyek tömegesen állítottak elő s ennek köszönhetően ezekre a mérésekre alkalmasak: halotti anyakönyvek, katonai sorozási adatlapok, amelyek mellett hasznosak lehetnek a hadirokkantak adatlapjai, illetve a most bemutatott források.

²¹ LTA

²² SSD= sexual size dimorphism. Az a mutató, mely az átlagos férfi és női metrikus értékek arányát mutatja.

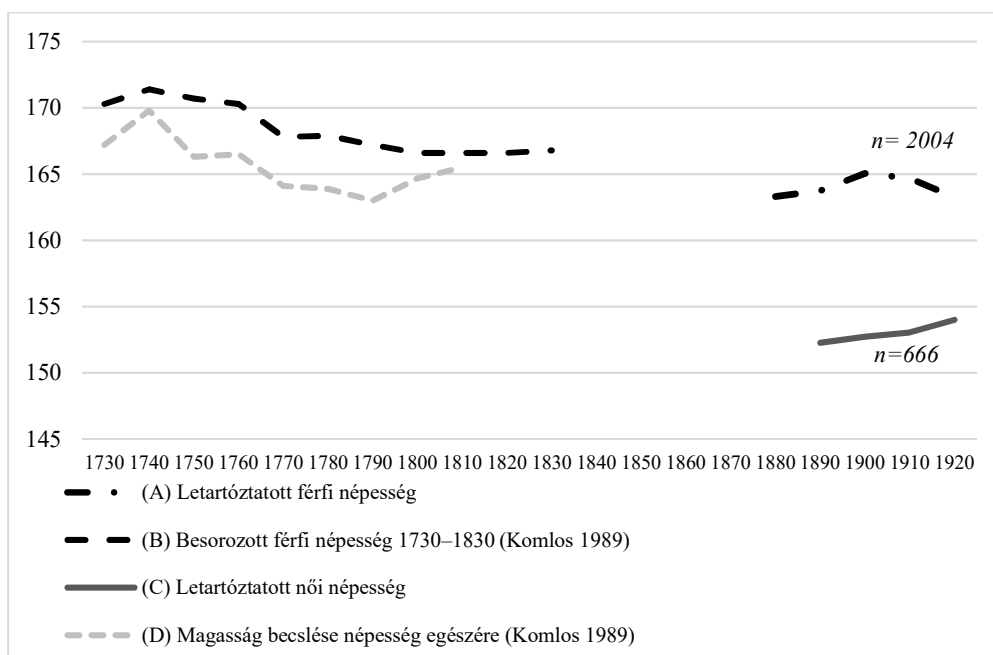
$$ssd_x = \frac{\bar{x}_x}{\bar{y}_x}$$

$$\overline{SSD} = \frac{\sum_{i=m}^n ssd}{n}$$

Ahol az ssd_x egy adott időszakban mért átlagos női és férfi testmagasságok hányadosát jelenti, az x_x az adott időszakban mért átlagos férfi testmagasságot, az y_x ugyanazon időszakban mért átlagos női testmagasságot, az \overline{SSD} pedig a kapott ssd_x értékek összegének számtani átlaga.

ami az elfogadott 1,069–1,072 értéktől – tehát az átlagos 7%-os testméretbeli különbségtől – nem tér el jelentősen.²³

Ez az érték azonban jelenleg igen képlékeny a nők alacsony aránya miatt. A nagyobb arányban szereplő férfiak esetében már stabilnak mondható a minta, hiszen a feldolgozottság előrehaladtával már csak tizedekben módosul az átlagos testmagasság egy-egy középső kohorsz esetén. Ennek függvényében várható változás a jövőben mindkét nem tekintetében. A területi fejlettség tekintetében érdemes Európa más területeiről összehasonlítási alapot keresni. A francia népesség esetében átlagosan 171 cm-t, Lengyelországban pedig 166 cm-es átlag testmagasságot mértek a 20. század elején.²⁴ Így kijelenthető, hogy a biológiai életminőség terén az általunk használt és elsősorban kelet-magyarországi adatokat tartalmazó forrás alapján a régió komoly lemaradásban volt a hozott példákkal szemben.²⁵

3. ábra. Hosszútávú magassági adatsor 1730–1920.²⁶

Annak ellenére, hogy a források különbözőek (3. ábra), az adatbázisban található testmagassági adatok kiegészítik John Komlos adatsorait.²⁷ A két forrástípus különbségeinek

²³ Gustafson–Lindenfors 2004. 257.

²⁴ Floud–Fogel–Harris–Hong 2011. 229–230.

²⁵ Ez a kép, ebben a formában csupán kontúrvonalakat adhat. Sajnos az antropometrikus történetírás a klio-
metrikus szemszögöt tovább örökítve elsősorban országokban gondolkodik. Véleményünk szerint ez az
egyre inkább meghaladott felfogás számos lényeges különbséget és hasonlóságot elfed. Éppen ezért a jövő-
ben arra törekszünk, hogy ne országhoz, hanem régióhoz/tájhoz köthető adatokat tudjunk a jelenlegiek mellé
állítani.

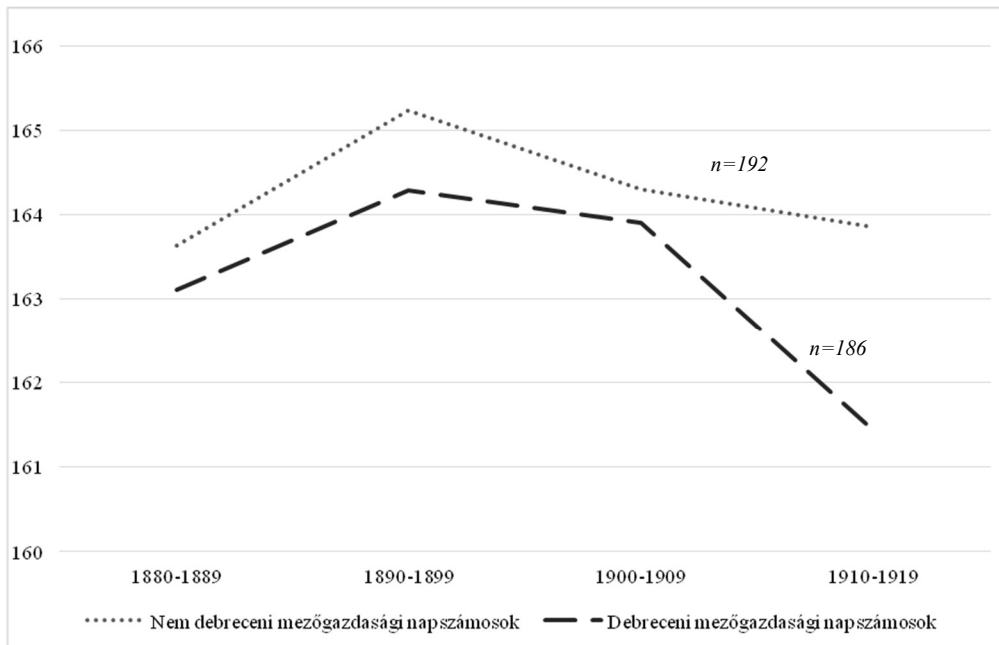
²⁶ LTA; Komlos 1989. 57–58.

²⁷ Komlos 1989. 57.

tudatában is egyértelműen csökkenő tendencia figyelhető meg, amely az 1730-as évektől legalább az első világháborúig tart. Fontos kiemelni, Komlos a teljes népességre számított adatait az általunk gyűjtött férfi és női adatok teljes lakosságra kivetített átlaga egészítheti ki, ám ennek bemutatása már túl messze vezetne jelen írás feladatától.

Ezzel szemben érdemesebb megemlíteni, hogy a budapesti egyetemisták 1985–1986-ban mért átlagos magassága nők esetében 164,58, férfiak esetében pedig 178,16 cm.²⁸ A szociogazdasági különbség – tehát az eredő – tudatában is elképzelhető, hogy a két testalkat között például fizikai téren milyen különbségek voltak, illetve az, hogy a generációk életkörülményei milyen mértékben és irányba változhattak a bemutatott időszakon belül.

A 2. ábrán, mivel a feldolgozást Komlos szakaszolásához igazítottuk, aki 10 éves kohorszokban számolt, a nők pozitív irányú változását lehet a leginkább kiemelni. Bár az 1. és 2. ábra ugyanazt az átlagosan nagyjából 1,8 cm-es növekedést mutatja, a nagyobb időközök elfedik a recesszív időszakokat, amelyeknek köszönhetően erősebbé vált a növekedés jellege. A férfiak esetében viszont a kezdeti növekedés csökkenő tendenciát vett, mely különbség további kutatást igényel.

4. ábra. Debreceni és nem debreceni mezőgazdasági férfi napszámások átlag testmagassága 1880–1920.²⁹

Fentebb említettük, hogy a társadalmi és gazdasági különbségek komoly testmagasságbeli különbséget képesek produkálni egyes társadalmi rétegek között. Itt nem csupán a női-férfi lakosság közötti arányról van szó, de több esetben figyeltek fel a rurális és urbánus környezetből származó tömegek, illetve felsőbb és alsóbb társadalmi csoportok méretbeli különbségére. Annak köszönhetően, hogy ezek alap kutatásnak számítanak az antropometriai történetírás terén, mi is ezeket a vizsgálatokat végeztük el először.

²⁸ Bodzsár 1998. 197.

²⁹ LTA

A foglalkozási kategóriáról a tanulmány későbbi szakaszában lesz szó bővebben. Itt csupán az a fontos, hogy módszertani tekintetben életvitelük és a korban megfigyelhető viszonylagos alacsony társadalmi mobilizációjuk miatt a mezőgazdasági napszamosok képviselik a legkézenfekvőbb, illetve legstabilabb csoportot, ezért az ő esetükben vizsgáltuk a rurális és urbánus népesség különbségét. A kapott adatok arról árulkodnak, hogy a mezőgazdasági napszamosok fizikai fejlettség tekintetében az átlag fölött álltak, ám az adatfelvétel idejében a Debrecenben és a nem Debrecenben élők közötti különbség, ha nem is jelentős, de állandónak tekinthető (4. ábra). Igaz az adatok nem mutatnak olyan meggyőző képet, mint amit Bodzsár Éva a korszakról már kimutatott Budapest és a vidék tekintetében, ahol kicsivel több mint 4 cm-es különbséget figyeltek meg a főváros javára.³⁰

Esetünkben a különbség kisebb és fordított. Így az urban penalty³¹ nem zárható ki, hiszen a huszadik század elejére Debrecenben például komoly problémát okozott a korszerűtlen úthálózatból eredő porfelverődés.³² Vagy példaként felhozható a vízhálózat állapotának és kiépítésének a kérdése.³³ E mellett tudunk arról, hogy a pöcegödörök és a szemétszállítás területén is új szabályozásra volt szükség. Ezen túlmenően itt is érvényes volt, hogy a városi népesség jobban ki volt téve a fertőző betegségeknek.

Ugyanez a népesség, amennyiben egy másik szemszögből egyként tekintünk rá, más társadalmi háttérből származó kortársaikhoz képest még inkább eltérő helyzetben volt. 1937-ben dr. Neuber Ede felmérte a debreceni egyetemisták egy csoportjának testmagasságát.³⁴ Számunkra ez a korszak azért igen szerencsés, mert a két világháború között az egyetemek hallgatósága döntően magasabb társadalmi csoportok gyerekei közül került ki. Az általunk vizsgált ugyanolyan korú (18–22 év közötti) napszamos sorból származó népesség 162,52 cm-es átlagmagasságot mutatott, ehhez képest Neuber egyetemistái átlagosan 170,77 cm-es magasságot értek el. A kettő közötti 8,25 cm-es különbség mögött már egyértelműen a különböző társadalmi közeg nyújtotta eltérések állnak.

S mit jelentenek a kapott testmagassági adatok? Abban az esetben, ha egyes európai területek gazdasági teljesítőképességét, a gazdaság azonos földrajzi egységen belüli profilját nézzük, akkor kijelenthető, hogy a vizsgált régió elmaradásban volt ezekhez képest.³⁵ Más részről az adatok segítségével finomíthatunk a munkavégzés mértékének és intenzitásának képén. Hiszen az elhangzottak függvényében a testi adottságok jelentős mértékben befolyásolták az adott népesség munkavégzési hatékonyságát. Közismert ugyan, hogy a nyári földmunkák során a nagy kalóriatartalmú szalonna és pálinka lényeges szerepet játszott az energiapótlásban, de e mellett figyelembe kell venni, hogy ezek valójában nem jelentettek kielégítő táplálkozást, hiszen sem minőségileg, sem pedig mennyiségileg nem tekinthetők megfelelő mértékűnek ismereteink szerint.³⁶

Az 5. ábrán arra törekedtünk, hogy elősegítsük az átlagos testmagassági adatok évszázadokon keresztül változásainak és mértékének vizualizációját.

³⁰ Bodzsár 1998. 196.

³¹ A városi életnek a szervezetre gyakorolt negatív hatása. Megjegyzendő, a város és vidék kérdése esetén e fogalom nem mindig fejtű ki hatását. Sokkal valószínűbb, hogy az urban penalty térben és időben is változik. Egyes városok jobb, míg mások rosszabb egészségügyi helyzetet biztosítanak a környezetüknél.

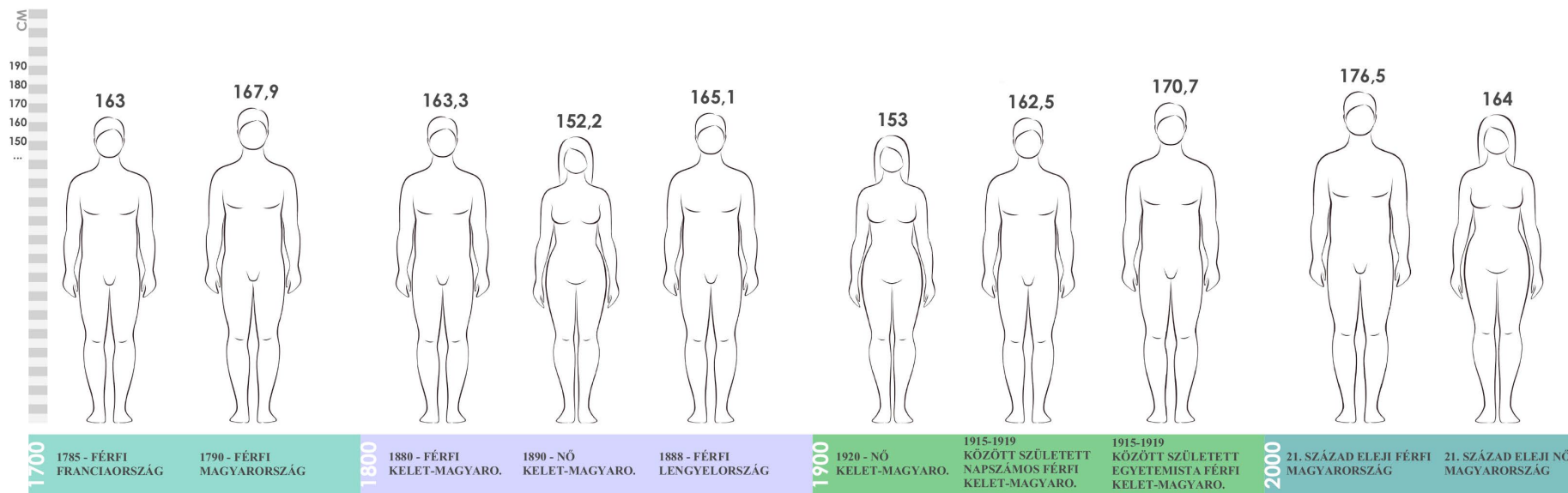
³² Sárvány 1905. 1–2.

³³ Pazár 1906. 1–3.

³⁴ Neuber 1936. XV.

³⁵ vö. Fogel 2012. 79.

³⁶ vö. Erdei 1977. 186–191.

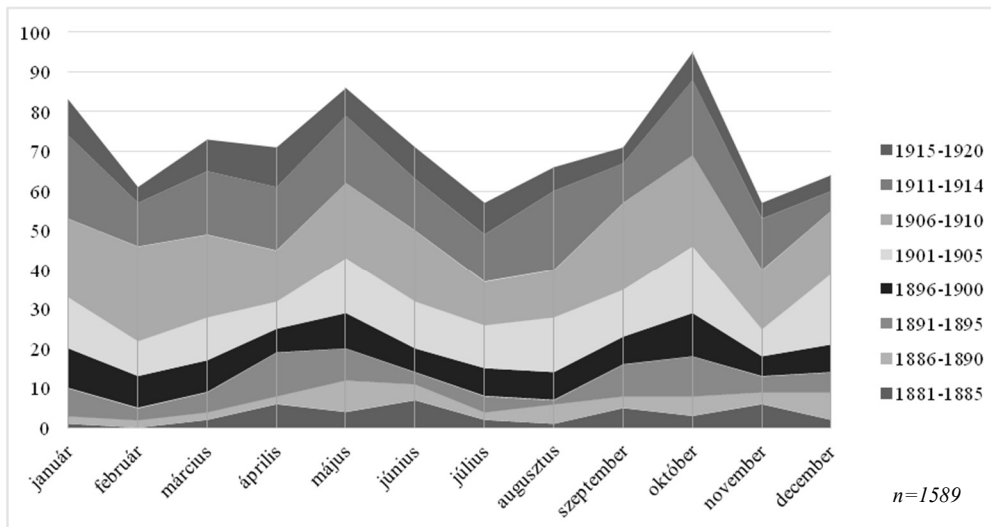

Források:

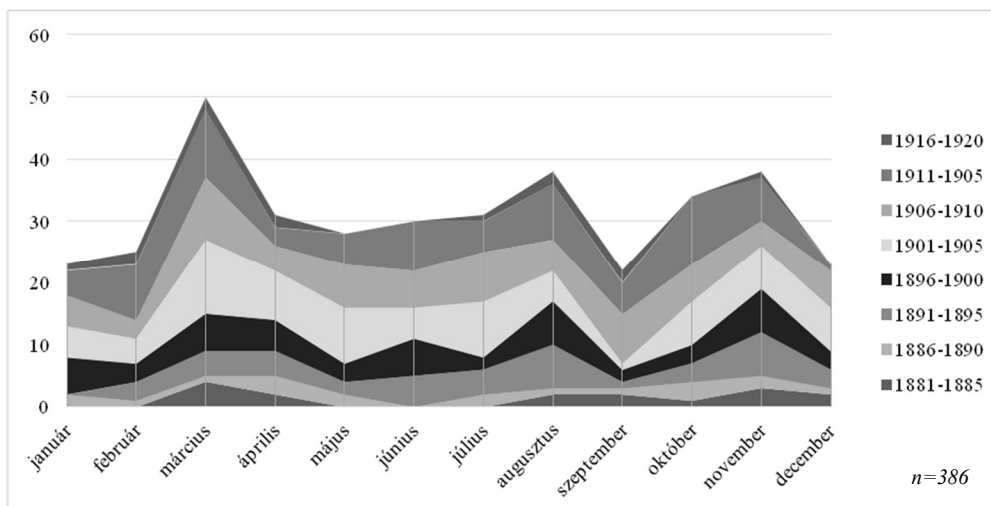
- 1, 6: Floud, Roderick-Harris, Bernard-Fogel, William Robert-Hong, Chul Sok. 2011.230
- 2: John Komlos. 1989, 57-58
- 3, 4, 6, 7: LTA
- 8: Neuber. 1936. XV.
- 9, 10: <http://www.averageheight.co/average-male-height-by-country>;
<http://www.averageheight.co/average-female-height-by-country>. (Utolsó letöltés: 2016.12.05.)

5. ábra. Évszázadok magassági adatainak összehasonlítása.

A kettő összekapcsolása ismét túlságosan messzire vinné munkánkat, az azonban elgondolkodtató, hogy amíg a lakosság alacsony szintű technológiára, fizikai munkára alapozott gazdasági környezetet tartott fent, addig életkörülményeinek mutatói is meglehetősen alacsony szinten maradtak.

6. ábra. Mezőgazdasági napszámosok fogantatása 1881–1920.³⁷

7. ábra. Iparosok fogantatása 1881–1920.³⁸

³⁷ LTA

³⁸ Uo.

Az itt bemutatott forrás természetesen más vonatkozású kérdésekre is választ tud adni. Ahogy azt már említettük, könnyedén vizsgálhatóvá vált az, hogy a különböző foglalkozási körök függvényében hogyan változott a gyermekvállalási kedv. A 6. és 7. ábrák közül leginkább a mezőgazdasági napszamosok adataira szeretnénk felhívni a figyelmet. A grafikonon azt láthatjuk, hogy a vizsgált népesség a júliusi-augusztusi földmunkák ideje alatt kevésbé volt szexuálisan aktív. Ezt a képet már Vajda Mária is említi egyik munkájában.³⁹ Másik oldalról nézve azonban további kérdéseket vet fel, hogy nemcsak az említett korszak ideje alatt csökkent a fogantatások száma, de az azt megelőző és követő időszakok az átlag fölötti értékekkel bírnak. Amíg az említett munkálatokat megelőző csúcserőtelenség tudatosságra, illetve a tavaszi időszak biológiai hatásaira enged következtetni, addig az októberi csúcserőtelenség mögött alighanem a nehéz fizikai munka megszűntének és a szexuális együttélés hiányának eredményeit láthatjuk.

Az iparosok tekintetében, akiket jelenleg csupán mint kontrollcsoportot tudunk felhasználni, egy eltérő természetű vonás figyelhető meg, ahol a csúcserőtelenség a márciusi időszakra tehető – itt ismét érdemes felvetni a tavasz az emberre gyakorolt hatását – a negatív értéket pedig szeptember mutatja. Ezeket leszámítva azonban a napszamosokéhoz képest egy viszonylag egyenletes ábrát láthatunk.

Töredékek az 1930-as évek debreceni letartóztatottjainak társadalmáról

A fentebb bemutatott „antropometrikus” út mellett a kutatás egy párhuzamosan futó ágát képezi a bűnözés társadalomtörténeti megközelítése. A társadalom marginális személyeinek, valamint devianciával felruházott elemeinek tanulmányozása nem újkeletű, sem a nemzetközi, sem a magyar történetírásban. A téma historiográfiai áttekintéséről tíz évvel ezelőtt jelent meg Perényi Roland tanulmánya, amelyben a szerző a német, az angol és a magyar társadalomtörténet bűnözéssel, bűnözőkkel foglalkozó meghatározó munkáit s irányvonalait mutatja be.⁴⁰

Perényi dolgozatának bevezetésében két szempontból is fontos gondolatot lehet olvasni: „*A bűnözés és a különböző deviáns viselkedési módok ugyan mindig is léteztek, ám ettől függetlenül természetesen nem valamiféle antropológiai állandóról van szó, hanem társadalmilag teremtett jelenségről, amely ily módon saját históriával rendelkezik.*”⁴¹ A bűnözés a történetírás számára először analitikus kategóriaként jelenik meg, amely históriát a szerteágazó szemléletmódok és irányzatok apropóján talán históriáknak is lehetne nevezni. Másodszor a társadalom és annak intézményei által képződő és formálódó megítélés folyamatos változásának feltételezése az egyes devianciákkal szemben.

A gondolat tisztázására a 20. század első felében felbukkanó egykézesség példáját szeretném felhozni. A korabeli büntetőjogi diskurzusban a születéskorlátozás területén ma abortuszként ismert magzatelhajtás büntettként szerepel az 1878. évi törvény IV. tc. alapján.⁴² Az érintett területeken feltehetőleg a családok gazdaságuk és anyagi állapotuk megőrzése (vagy javítása) érdekében a saját közösségük normarendszerében bizonyos szinten legitimálódhatott a „bűn”, amelyet a hivatalos és a tőlük eltérő szabályrendszer kereteiben

³⁹ Vajda 1988. 83–96.

⁴⁰ Perényi 2006.

⁴¹ *Uo.* 85.

⁴² Gyáni 2006. 204.

élők elítéltek. A történelem „közembereinek” tetteit a nem kizárólagosan csak a fennálló hatalom intézkedéseinek és törvényeinek alávetett, hanem racionális döntéseket hozó és saját normarendszerük által is tevékenykedő, cselekvő emberek tetteinek tekintjük. A bűnesetek véleményem szerint nem csupán a megszokott, rutinszerűen működő életvitel minőségének negatív irányba történő elmozdulásával eshetnek összefüggésbe, hanem a váratlan krízishelyzetek és a közvetlen környezet nyújtotta tapasztalatok is közrejátszanak. Visszatérve az előbb említett példához, a magyar néprajztudomány többek között rámutatott, hogy a paraszti társadalomban a 18. század közepétől gyakorlattá fejlődtek a születéskorlátozási eljárások, amelyek a gazdasági állapoton túl a rurális társadalom normarendszerével is párhuzamot mutatnak, itt példaként lehet említeni azokat a lányokat, akik hajadonként, házasságkötés előtt estek teherbe és a közösség által történő megbélyegzés helyett a születéskorlátozás ismert praktikáit alkalmazták.⁴³ Az esetek mögötti racionalitás kérdésének kapcsán megemlíthető a társadalomtörténet-írás egyes irányzataiban jelen levő Edward Palmer Thompson agency fogalma, amely az emberek társadalmi determináltsága helyett cselekvőképességüket emeli ki. Ezen gondolatokkal nem morális állásfoglalást szeretnék nyújtani a vizsgált bűnözőkről, inkább a „bűnbeesés” olyan társadalmi és kulturális indíttatásaira szeretnék kapaszkodókat találni, amelyek közelebb visznek annak megértéséhez. A továbbiakban a törzslapok társadalomtörténeti hasznosíthatóságának szeretnénk pár példáját bemutatni, az előző fejezet regionális szintjétől eltérően a kisebb kiterjedésű Debrecen város területén belül.

Elsőként meg kell említeni, hogy már a 19-20. századi kriminálstatisztikai tanulmányok is felhívták a figyelmet a bűnesetekről készített kimutatások azon ismérvére, hogy lehetetlen vele visszaadni a bűnöző társadalom egészének képét, mivel abban a sikeres letartóztatások, a szabadlábra helyezések és a felmentések – amelyek a feldolgozott anyag 10,7%-át adják – állnak, így többek között a bűnüldözés hatékonyságáról kapunk képet.⁴⁴ Mivel eltérő forrásból tömeges szintű adatok nem állnak a rendelkezésre, így a kiválasztott régió bűnözői társadalmáról a törzslapok feldolgozásával készíthető egy irányadó kép, amelyet tovább torzít a részleges szintű törzslapfeldolgozás (közel 20%). A kutatás jelen állapotában 2900 nominális szintű kartont rögzítettünk, ám előfordul, hogy egy személy többször is szerepel az adatbázisban. Ennek két oka van: egyrésztől akad olyan, akit egy évben többször letartóztattak, másrésztől pedig a feldolgozott anyag kronológiai kerete 1933-tól 1937-ig tart, így jelen munka 2620 személyre redukálódik, amelyből 1234 debreceni illetőségű.

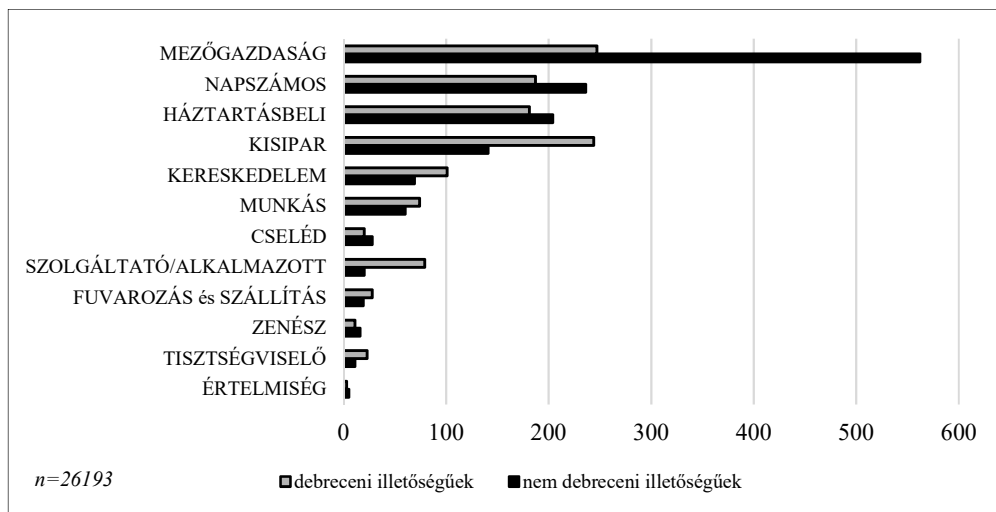
A továbbiakban a teljesség igénye nélkül kísérletet teszünk Debrecen szabad királyi város bűnözői társadalmának érintőleges vizsgálatára, a törzslapokból kinyerhető információk egy-egy hasznosításának bemutatása végett. Mely személyeket tekintjük debreceni elkövetőknek? A konstrukciónkat azok az egyének alkotják, akik a letartóztatásuk időpontjában debreceni illetőségűnek vallották magukat, így nagy valószínűséggel az életvitelszerűen ott lakók szerepelnek a kimutatásokban.

A letartóztatottak református és római katolikus felekezetű megoszlása hasonlóan alakul az összlakosságéval, eltérésként jelentkezik a görög katolikus (9%) többség az izraelitákkal (5%) szemben. Az a különbség összefüggésben lehet a foglalkozási ágazatokkal,

⁴³ Magyar Néprajz 1990. 12.

⁴⁴ Hacker 1934.

mivel az összlakosság izraelita tagjainál a kereskedők és értelmiségiek aránya a meghatározó, a görög keletiekénél az agrárnépességé.⁴⁵ Az izraelita felekezetű letartóztatottak körében igaz nincs értelmiségi foglalkozású, de 45%-ban a kereskedelmi szektorban tevékenykedtek, míg a görög keleti felekezetűek 48%-a mezőgazdaságban dolgozott, továbbá a bűnesetek túlnyomó többségét az agrártársadalom tagjai követték el.

8. ábra. Foglalkozási ágazatok.⁴⁶

A bekerültek foglalkozási összetételénél (8. ábra) egy olyannyira színes palettával találkozunk, hogy a bemondott adatok alapján a klasszikus foglalkozáscsoportokba nem tudtuk elhelyezni a letartóztatottakat, mivel az adatrögzítésnél a foglalkozás-megnevezések szó szerint kerültek be az adatbázisba. Az egyértelmű kategóriákat alkotják a napszámósok, a cselédek, a zenészek⁴⁷ és a háztartásbéliek. A maradék nyolc kategória kutatócsoport szerinti állásfoglalás eredményeként keletkezett. Az ábrán látható konstrukciók így nem tükrözik az adott gazdasági szektorokban a hierarchikus viszonyokat, ám az adatbázis kialakításánál törekedtünk a főbb kategóriákat alkotó alkategóriák megjelenítési lehetőségeire.⁴⁸ Az így készült grafikon nem ad lehetőséget a korabeli Debrecenről készült kimutatások⁴⁹ összevetésére, viszont elmondható, hogy a bűnelkövetők között a két leginkább meghatározó kategóriát a kisiparban dolgozók (28%-a mester), valamint a mezőgazdasággal foglalkozók (többségükben földművesek, mezőgazdasági napszámósok)⁵⁰ teszik ki. Közülük az utóbbiak a korabeli Debrecen társadalmának egyik leginkább szegénységre érzékeny, állandó szociális és egészségügyi problémákkal küszködő rétegét adták.

⁴⁵ Timár 1993. 74–75.

⁴⁶ LTA

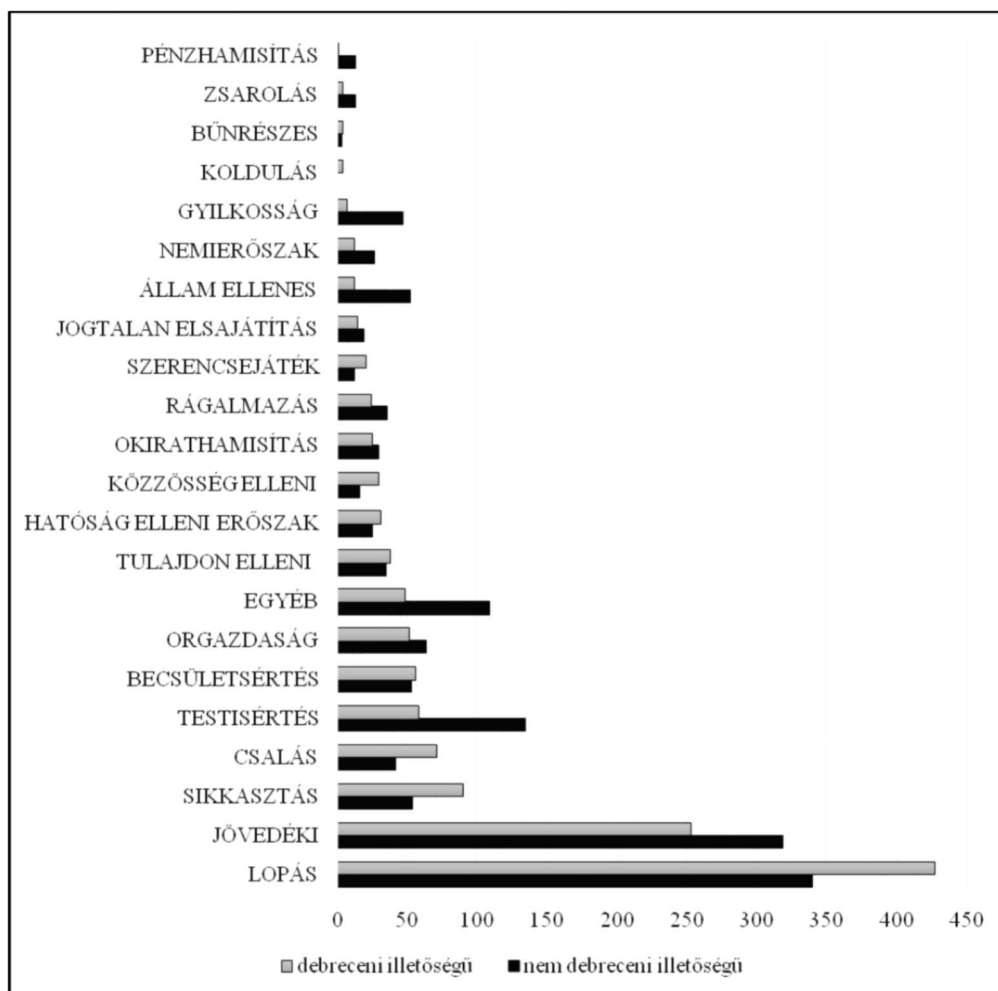
⁴⁷ Kirívónak tűnhet a zenészek külön vétele, azonban véleményünk alapján létszámuk indokolja azt.

⁴⁸ Példaként kiemelve: a kisipar kategóriában lehetőség adódik a mesterek külön megjelenítésére.

⁴⁹ Timár 1993. 81.

⁵⁰ A mezőgazdasági szektorban dolgozók számát tovább növelheti, hogyha a forrásban szimplán napszámós-ként bejegyzett embereket hozzájuk csatoljuk. A kérdés nehézségét az adatfelvételi megkülönböztetés adja, ennél fogva a kutatásban is külön kategóriaként kezeljük, attól függetlenül, hogy valószínűleg nem rendelkeztek túlságosan eltérő életmódbeli sajátosságokkal.

A háztartásbeli kategória nemspecifikusnak tekinthető, mivel 98,5%-ban nők alkotják azt, és a női elkövetők 57%-át foglalja magába. A női bűnözők a vizsgált debreceni illetőségű személyek 27%-át teszik ki, míg a kutatott időszakban ez a szám 20-21% körül alakul országos szinten.⁵¹ Az országos adatok alapján a női bűnözők aránya 1914–1917-ig fogyást mutat, majd 1921-től 1933-ig folyamatos emelkedést, amely jelenség okát Hacker Ervin statisztikus korábban abban látta, hogy a háború során felszabadult munkahe-lyeket elvesztő, valamint a gazdasági viszonyok romlása következtében a háztartást elha-gyó, kenyérkereseti pályára lépett nők lettek kiteve több bűnözési lehetőségnek.⁵²

9. ábra. Bűnesetek összehasonlítása.⁵³

⁵¹ Hacker 1934. 751.

⁵² *Uo.* 750.

⁵³ LTA

A bűneseteknél is hasonló csoportosítási elvet alkalmaztunk, mint a foglalkozási kategóriáknál, habár a jogerős ítéletben feltüntetett bűncselekményeknél több egyértelmű változóval van dolgunk. A konstrukciókat a bűnrészes, a gyilkosság, az államellenes, a jövedéki és a közösség elleni büntettek adják. Ezen változó típusoknál fontos tisztázni a büntettek és az elkövetők száma közötti különbséget. A büntetett előéletű személyek 44%-át adják a vizsgált közegnek, amelyet az adatsor nem jelenít meg, továbbá előfordul, hogy egyeseket több bűncselekmény elkövetése miatt ítélték el, így az ábra a megtörtént bűncselekmények számát jeleníti meg.

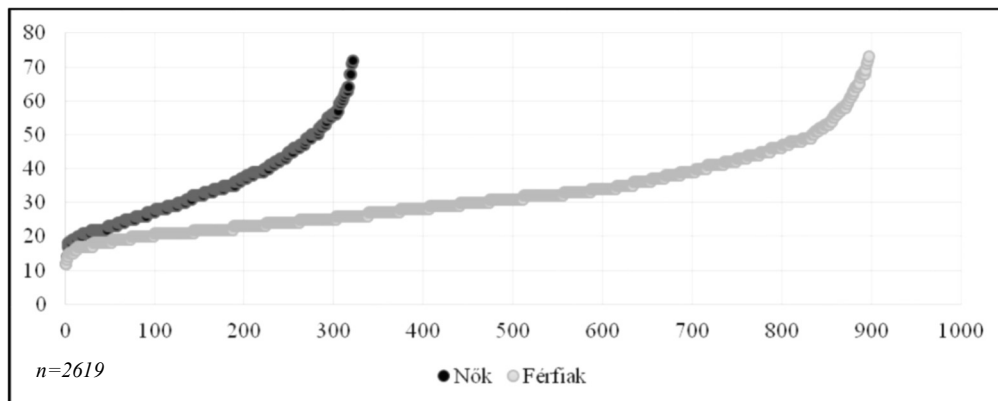
A leggyakrabban elkövetett bűnesetek között a lopások szerepelnek. Az összes lopás tekintetében a legtöbbet a mezőgazdasági szektorban tevékenykedők követték el, ám a 13 foglalkozás kategóriáin belül 6-ban a legtöbbször előforduló bűnesetként szerepel. A vagyoni elleni bűncselekmények ilyen mértékű jelenléte árulkodhat a kor szociálisan leginkább sújtott, mélyszegénységben élő társadalmi rétegeiről, akik jövedelemkiegészítésként vagy jövedelemforrásként gyakorolták, továbbá a lopással elítéltek 54%-a büntetett előélettel rendelkezett. Ezt a képet további átgondolásra sarkallja a bűnök térbeli elrendeződésének vizsgálata.

Debrecenben a legtöbb bűnelkövetőt tömörítő városrész az ún. Téglatetőként ismert „nyomortelep”, amely a 19. században jött létre a város nyugati részén létesített téglagyár mellett, az odaköltözött gyári munkások „viskóiból”. A városi infrastruktúra teljes hiánya volt tapasztalható, és a „*helyzetét feltáró ügyiratok »botrányos állapotokról« tanúskodtak*”.⁵⁴ A két világháború közötti városvezetés a telep helyzetén nem változtatott. A korabeli Tisza István Tudományegyetem bölcsészhallgatóinak érdeklődését is felkeltette a városrész, olvasható Orosz István debreceni és sárospataki falukutatást ismertető írásában.⁵⁵

A bűnözői társadalom lehatárolásához adalékot nyújthat a letartóztatottak életkora. A korszak hatályos törvényei alapján a 12. életévüket betöltött lakosok büntethetők voltak, ez a rendelkezés egyértelműen visszaköszön az adatbázisban, mivel nem található benne fiatalabb egyén. Ennél fogva a gyermektársadalom által véghez vitt bűneseteket a forrás alapján bizonyos életkor alatt nem tudjuk vizsgálni. A gyermekek alacsony számát torzíthatja a jogrendszer, azonban valószínűsíthető, hogy a családi és rokonsági védőháló nyújtotta biztonság is közreműködhetett.

⁵⁴ Major 1989. 83.

⁵⁵ „*A Téglatető szociális helyzetéről tanulmány is készült, amely a Mi Utunk című társadalomtudományi és irodalmi lapban jelent meg. A lapot egyébként hat szám után elkobozták, szerkesztőit az állami és társadalmi rend felforgatására irányuló tevékenysége miatt börtönbüntetésre ültették.*” Orosz 2004. 17.

10. ábra. Életkor megoszlása.⁵⁶

A kor szerinti megoszlás a bűnözők egészére nézve eltér az ismert – bár szorosan nem a kutatott korszakhoz kapcsolódó –, országosan mért adatoktól. 1925-től 1934-ig az összes letartóztatott közül a legtöbben a 22-29 évet mutató kohorszból kerültek ki (100 ezer főre 1001 esik),⁵⁷ míg akiket Debrecen fogházába szállítottak, azoknak 46,8%-a a 30-39 éves korosztályba esik. A letartóztatások döntő többsége mind a két nemnél a 22. és a 39. életév közé tehető, igaz, a korszak népességének kormegoszlásában is ez a korcsoport adja a legmagasabb értéket (42,6%).⁵⁸

Kitekintés

Jelen eredmények a forrásbázis feldolgozottságának viszonylagos alacsony foka miatt még csupán előrejelzésszerűek, mégis úgy gondoljuk, hogy a témában rejlő potenciálra sikerült rámutatnunk. Azonban a munkánk ezzel csak épphogy kezdetét vette, hiszen a jövőben ehhez hasonló, de nagyobb mintaszámra alapozott eredmények kiadását tervezük, amelyekbe már több kutatási irányvonal fog eredményeket hozni. Ezek mellett terveink között szerepel a peres iratok tanúvallomásai alapján felszínre kerülő élethelyzetek és hétköznapi szituációk bemutatása, amelyeket az interneten egyszerűen hozzáférhető blogszerű sorozatban szeretnénk közreadni, szélesebb olvasóközönséget megcélzó olvasmányos formában. Rövidtávú céljaink között szerepel a földrajzi tudatosság növelése, amelynek az értelmében már elkezdődtek az előkészületek a korabeli Debrecen bűnügyi térképének összeállítására. A törzslapokon található utcanevék és házszámok felhasználásával felrajzolható a letartóztatottak lakóhelyének térbeli elrendeződése, mely tovább árnyalhatja a társadalmi csoportról alkotott képet, valamint hasznos adalékokat nyújt a várostörténi diskurzusokhoz egyaránt. Hosszútávú terveink között természetesen a Debrecenben található forrásbázis feldolgozása áll elsősorban, amelyet az elkezdett irányvonalak mentén, folyamatos taglétszámbővítéssel párhuzamosan folytatunk tovább. A

⁵⁶ LTA

⁵⁷ Hacker 1934. 749.

⁵⁸ Gyáni 2006. 203.

forrástípus, mivel az ország több levéltárában is megtalálható, jelentős mennyiségű munkát helyez kilátásba számunkra, amely során már nem csupán régióon belüli, de régiók közötti összehasonlítást is végezhetünk a későbbiekben.

Róbert Káli – Ádám Magyarosi

Research Group Founded to Utilize the Royal Court of Justice of Debrecen's Prison Documents (1933–1944)

Our study presents potential guideline policies on how to utilize the mass emitted sources of the law enforcement system in the interwar period. The paper is divided into three main sections, of which the first deals with the organization of the group, the resources and the database in progress. The second part of the work presents one of the group's research directions, which focuses on using anthropometric methods. The last great chapter contains source based criminal statistical and social examination from the resident individuals of Debrecen. Finally, the overview gives information about future plans and prospects. In front of the public, the work group showed itself in two scientific presentations, which, together with this study, is considered as a foundation.

Források

- MNL HBML Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára
VII.101. A Debreceni Királyi Törvényszéki Fogház iratai.
VII.4.c A Debreceni Királyi Törvényszék iratai. Büntetőperek iratai.
LTA Letartóztatottak Történeti Adatbázisa
http://www.averageheight.co (Utolsó letöltés: 2016. 12. 05.)

Szakirodalom

- Bodzsár 1998. Éva B. Bodzsár: Secular Growth Changes in Hungary. In: Éva B. Bodzsár – Charles Susanne (Eds.): Secular Growth Changes in Europe. Bp., 1998.
- Diebolt–Hauptert 2016. Claude Diebolt – Michael Hauptert: Handbook of Cliometrics. Berlin–Heidelberg, 2016.
- Erdei 1977. Erdei Ferenc: Futóhomok. Bp., 1977.
- Farkas 2008. Farkas L. Gyula: Fejezetek a biológiai antropológiából I. Szeged, 2008.
- Floud–Fogel–Harris–Hong 2011. Roderick Floud – Robert W. Fogel – Bernard Harris – Sok Chul Hong: The Changing Body. Health, Nutrition and Human Development in the Western World since 1700. Cambridge, 2011.
- Fogel–Costa 1997. Robert W. Fogel – Dora Costa: A Theory of Technophysio Evolution, with Some Implications for Forecasting Population, Health Care Costs and Pension Costs. In: Demography, 34. (1997) No. 1. 49–66.
- Fogel 2004. Robert W. Fogel: Escape from Hunger and Premature Death, 1700–2100. Cambridge, 2004.
- Fogel 2012. Robert W. Fogel: Explaining Long-Term Trends in Health and Longevity. Cambridge, 2012.
- Gustafson–Lindenfors 2004. Anders Gustafson – Patrick Lindenfors: Human Size Evolution: No Evolutionary Allometric Relationship between Male and Female Stature. In: Journal of Human Evolution, 47. (2004) No. 4. 253–266.
- Gyáni 2006. Gyáni Gábor: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Bp., 2006.

- Hacker 1934. Hacker Ervin: Magyarország kriminalitása az 1925–1934. években. In: Statisztikai Szemle, 12. (1934) 8. sz. 741–753.
- Hofer 1984. Hofer Tamás: Bevezetés. In: Történeti Antropológia. Szerk.: Uő. Bp., 1984. 7–23.
- Inwood–Roberts 2011. Kris Inwood – Evan Roberts: Longitudinal Studies of Human Growth and Health: A Review of Recent Historical Research In: David Greasley – Les Oxley (Eds.): Economics and History: Surveys in Cliometrics. Oxford, 2011. 47–86.
- Komlos 1989. John Komlos: Nutrition and Economic Development in the Eighteenth-Century Habsburg Monarchy. An Anthropometric History. Princeton, 1989.
- Komlos 2006. John Komlos: Hol tart az antropometrikus történetírás? In: Aetas, 21. (2006) 2–3.sz. 268–283.
- Magyar Néprajz 1990. Magyar Néprajz. VII. Szerk.: Dömötör Tekla – Hoppál Mihály. Bp., 1990.
- Major 1989. Major Zoltán László: Megjegyzések Debrecen város szociálpolitikájához az 1920–1944 közötti időszakban. In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XVI. Szerk.: Gazdag István. Debrecen, 1989. 79–89.
- Neuber 1931. Neuber Ede: Elemi iskolások egészségügyi vizsgálata. Bp., 1931.
- Neuber 1936. Neuber Ede: A debreceni m. kir. Tisza István Tudományegyetem I. éves hallgatóinak átvizsgálásáról egészségügyi szempontból. Bp., 1936.
- Orosz 2004. Orosz István: A debreceni és a sárospataki falukutatás. In: Zempléni Múza, 2. (2004) 14. sz. 14–22.
- Pazár 1906. Pazár István: A vízvezeték ügye. A Város, 3. évf. (1906), 33. sz., 1906. aug. 17. 1–3. <http://fulltext.lib.unideb.hu/journals/bin/tibi.cgi?fi=ava&ev=1906&sz=33> (Utolsó letöltés: 2016. 08. 23.)
- Perényi 2006. Perényi Roland: A jogtörténettől az „új kultúrtörténetig”. A bűnözés társadalomtörténete. In: Sic Itur ad Astra, (2006) 1–2. sz. 85–108.
- Sárváry 1905. Sárváry Gyula: Városunk kocsit burkolatairól. A Város, 2. évf. (1905), 33.sz., 1905. aug. 18. 1–2. <http://fulltext.lib.unideb.hu/journals/bin/tibi.cgi?fi=ava&ev=1905&sz=33> (Utolsó letöltés: 2016. 08. 23.)
- Steckel 2002. Richard H. Steckel – Jerome C. Rose (Eds.): The Backbone of History, Health and Nutrition in the Western Hemisphere. Cambridge, 2002.

- Steckel Richard H. Steckel beszámoló a National Bureau of Economic Research honlapján. http://www.nber.org/authors_papers/richard_steckel (Utolsó letöltés: 2016. 08. 22.)
- Timár 1993. Timár Lajos: Vidéki városlakók. Debrecen társadalma 1920–1944. Bp., 1993.

Fekete Deák Ildikó

„Rejtett ellenállás”

A kollektivizálás Székelyföldön lezajlott folyamatáról¹

Bevezető gondolatok

Jelen tanulmányban a kollektivizálás Székelyföldön lezajlott folyamatáról, az embereknek a hatalommal szembeni rejtett ellenállásairól írok, elsősorban Bodó Julianna „*Így kollektivizáltak minket*” című könyve² és Oláh Sándor *Küzdelem a túlélésért* című tanulmánya nyomán.³ A kollektivizálás a szocializmus korszakának meghatározó jelensége, a vidéki társadalom és gazdálkodás teljes, a szovjet modell szerinti átalakítását jelenti. Egy összetett folyamat, amely a kommunista agrárpolitika jellemző vonása, és amelynek lényege a mezőgazdaságban az egyéni gazdálkodás helyett a közös-kollektív gazdaságok kialakítása volt.⁴ A folyamat során a paraszti magángazdaságok erőszakos felszámolása és termelőszövetkezetek (mezőgazdasági nagyüzemek) kialakítása zajlott. A kollektivizálás folyamata Székelyföldön a kommunista hatalomátvételtől kezdődött (1947–1948), és 1962-ig tartott. Jelen tanulmányban a teljesség igénye nélkül felvázolok néhány fontosabb történetet a kollektivizálás időszakából, részletesebben kitérve az emberek hatalommal szemben tanúsított rejtett ellenállásaira, küzdelmeire, amelyek az említett időszakban zajlottak le Székelyföldön.

1950-ig Marosszék, Háromszék, Udvarhelyszék és Csíkszék megyéket tekintették „székely” megyéknek, amelyek nevükben a régi székely székek hagyományát vitték tovább. A kollektivizálás időszakában a társadalmi élet, a vidéki gazdaságok és a magántulajdon átszervezésére vonatkozó újabb és újabb rendeletek megjelenése mellett közigazgatási átszervezések is történtek. Megye/járás/község felosztás helyett szovjet mintára tartományokat (regiuni) hoztak létre, amelyek rajonokból (raioane) álltak. Több falu önálló község státuszát megszüntették, és községközpontoknak rendelték alá őket.⁵

A Bodó Julianna kötetében olvasható elemzés és interjúsorozat a *Transforming Property, Person, and State: Collectivization in Romania, 1949–1962* program keretében két székelyföldi faluban: Korondon (Udvarhelyszék) és Menaságon (Csíkszék) végzett kutatómunka keretében készült.⁶ Oláh Sándor *Küzdelem a túlélésért* című tanulmányában néma ütközetek hosszú sorozatairól ír, a kollektivizálás időszakában az állam és a Homoród menti (Udvarhelyszék) falvak lakói között.⁷ Részletesen tárgyalja az emberek rejtett ellenállását a kollektivizálás éveiben a hatalommal szemben. Habár az említett szerzők írásaiban olvasható elemzések két, vagy 3-4 székelyföldi faluban végzett terepmunka alapján készültek, vonatkoztathatók az egész Székelyföldön lezajlott folyamatokra. Egy korábbi feladatom

¹ Jelen írás a <http://bargitanepe.eu/nema-utkozetek-kollektivizalas-a-szekelyfoldon/> címről elérhető tanulmány átdolgozott változata.

² Bodó 2004.

³ Oláh 2001.

⁴ László 2010. 1.; László 2009. 57.

⁵ *Uo.* 10.

⁶ Bodó 2004.

⁷ Oláh 2001.

kapcsán életútinterjúkat készítettem szépvízi (Csíkszék) idősödő falusi emberekkel, akik az interjú során hosszasan beszéltek a kollektivizálás időszakáról, konkrétan arról, hogy hogyan éltek meg ezt az időszakot. Az említett szerzők írásaiban olvasható történetek, interjúrészek meglepően hasonlítanak azokhoz a történetekhez, amelyeket interjúalanyaim meséltek a kollektivizálás időszakában megélt eseményekről, ezért felhasználok ide vágó részleteket az általam készített interjúkból is.

A kollektivizálás folyamatában a vidéki társadalom átalakításával a politikai vezetés célja az volt, hogy megszüntesse a magántulajdont, bevezesse a tervezdálkodást, az emberek mezőgazdaságból szerzett jövedelmét elvonja, ez által kollektív gazdaságokat alakítson, átrendezze a tulajdonviszonyokat, és ellenőrizze a vidéki árutermelést és forgalmat. További cél volt a politikai hatalom által kizsákmányolóknak tekintett gazdagparasztság és kulákság felszámolása, és a kizsákmányoltak tekintett szegény és nincstelen földművelők felemelése.⁸ Társadalmi szinten az volt a cél, hogy a helyi hatalmi és kulturális ellenállást megtörje, lecsökkentse a papság befolyását, ellehetetlenítse az addigi nagygazda (kulák) elitréteget, és a nincstelen szegény emberekből kineveljen egy rendszerhez hűséges elitréteget.⁹ Átalakították a tulajdonviszonyokat, megváltozott a parasztság szerepe, és mindez a kommunista párt uralmát vonta maga után. *„A végrehajtás során felszámolták a falvak autonóm gazdasági-társadalmi intézményeit (falubíró), másokat átalakítottak propagandagyűlés alkalmakká (a gazdaköröket), a különböző vagyoneközösségek pedig – miután kollektivizálták vagyonukat – megszűntek (erdőbirtokosságok, közbirtokosságok, hegyközösségek). Ezen intézmények felszámolása egyben a vidéki civil társadalom, a sokszínűség, a különböző állampolgári önszerveződések megszűntét is jelentette, és a társadalmi homogenizációt készítette elő”*.¹⁰

Székelyföldön a helyi társadalmak sokféle ellenálló stratégiával éltek, éppen ezért a kollektivizálás nem volt egy egységes folyamat a térségben. A társulások időbeli különbségekkel ugyan, de a legtöbb székelyföldi faluban az ötvenes évek végére megalakultak. Az ötvenes évek elején még nem került sor a tényleges kollektivizálásra, ennek ellenére a székely falusi emberek több vonatkozásban is úgy érezték, hogy veszély fenyegeti a magántulajdonukat (a családi földtulajdont). Ebben az időszakban a falvakban olyan helyi személyek kerültek vezető pozíciókba, akik nem rendelkeztek földtulajdonnal, mezőgazdasági javakkal, nem volt autoritásuk, tekintélyük a közösség előtt. Ennek kapcsán az emberek a beszolgáltatási terhek elosztását igazságtalannak tartották. A sok korlátozó intézkedés, amit bevezettek, a szabad döntés jogát és a szabad cselekvést szinte teljes mértékben meggátolta. Nem volt szabad értékesíteni a terményt, állatot, viszont a beszolgáltatás terhe egyre nehezebben nyomta az emberek vállát. Nem mertek szembeszállni a hatalom embereivel, ezért hallgatólagosan együttműködve próbálták meg felvenni a harcot az elnyomás, kizsákmányolás ellen. Az említett vezető pozícióba került személyektől nem tudták elfogadni a megalázó viselkedést, a felsőbbrendűségi modort. Úgy érezték, hogy a behajtás önkényes, sértő, igazságtalan, főleg azon személyek vezetésével, akiknek nem volt tekintélyük, sem földtulajdonuk, és dolgozni sem szerettek.¹¹

„Ezeknek az embereknek nagy része iskolázatlan, dologkerülő »semmi ember« volt. Könnyen tudták őket befolyásolni, kecsesgető ígéretekekkel, és azszal, hogy hatalmat adtak a kezükbe. Végül is nem

⁸ Bárdi–László 2008. 234.; László 2009. 57–58.

⁹ László 2010. 1.

¹⁰ Bárdi–László 2008. 234.

¹¹ Bodó 2004. 12–13.

volt veszténivalójuk, mert nem volt semmijük. Ezek az emberek kerültek hatalomra, ők irányították a faluba. Felcserelődtek a szerepek, szolgából lett hirtelen vezető és parancsoló, ott loptak, ahol értek és tudtak.”¹²

Az anyagi megterhelés nem az egyedüli oka volt a szembeszállásnak, az állam kizsákmányolása miatt érzett elkeseredés legalább ennyire okot adott rá. Fontos szerepet játszott az emberek egymásba vetett hite, ami segítségnyújtásban fejeződött ki. Segítettek egymáson, főleg azokon a falutársakon, akiknek az állam által kivetett terhek nagyobbak voltak annál, mint amivel meg tudott az illető birkózni. Ahol a társadalmi rétegek jobban kirajzolódtak, a bejelentések száma is megnövekedett. A feljelentések nem a saját környezetükhöz tartozó emberekre vonatkoztak, hanem a kiemelkedő társadalmi pozícióban lévőket – a kulákságot – sújtották leginkább.

Amint már említettem, a politikai vezetés célja a kollektivizálás időszakában többek között a nagygazda (kulák) elitréteg ellehetetlenítése volt. 1947 után Románia-szerte megtörtént a kommunista hatalomátvétel, először sajtóhadjárat kezdődött a „kulákok” ellen, majd ezt követően döntés született a kulákok elleni megszorító intézkedésekről. A kulákokra országsszerte többletterheket róttak ki.

„Nagy volt a családba feszültség, nyomás, ami maga után vonta az állandó nyomott hangulatot. A szüleim féltek, nem tudták mi lesz, hallgatták a rádiót a napi félelmek, kilátástalanság és bizonytalanságok között. Tudták, hogy ott van a négy gyerek, akiket fel kell neveljenek, el kell tartसानak. Ki voltunk szolgáltatva a rendszernek, a szüleink tudták, hogy ők lesznek az elsők, akikről elvesznek mindent, meghurcolnak, bebörtönöznek.”¹³

Az ötvenes évek elején elkezdődtek a kulákok elleni akciók, és ez volt egy másik ok, amiért az emberek veszélyben érezték földtulajdonukat, javaikat. Kulákoknak nevezték a több hektár földtulajdonnal és mezőgazdasági javakkal rendelkező gazdag falusi embereket és családjaikat, akiknek nagy tekintélyük volt az illető falvak lakosai körében, és akiknek az életvitelét követendő modellnek tekintették az emberek.¹⁴

„Amikor édesapám aláírta a papírt aznap az egész Gyimesi út aláírta. Nagy tekintélye volt a faluba. Azt mondták az emberek, ha B. T.-nak nincs veszténivalója, nekünk sincs. A szervezők közül egy azt mondta édesapámnak, amikor aláírta, hogy úgy tudd meg, hogy ez volt az utolsó határidő, ha nem írtad volna alá a papírt, meg volt beszélve, hogy elvesznek s a lábszárcsontjaidat összetörik.”¹⁵

A kollektív gazdaságok székháza és gazdasági épületei részére a helybeli kulák gazdák javait (gazdasági épületeit) elkobozták. Az ő meghurcolásuk, megalázásuk a falu lakói szemében a követendő példa megsemmisítését jelentette, ugyanakkor megkérdőjelezte a magántulajdon biztonságát. Fontos megemlíteni, hogy a székelyföldi falvakban időbeli különbségekkel alakultak meg a kollektív társulások, olyan településről is tudunk, ahol meg sem alakultak. Az ötvenes évek elején a kollektivizálással kapcsolatos hírekről már hallani lehetett, az emberek tudták, hogy azokon a településeken, ahol kollektív gazdaság van, elveszik a földeket, a mezőgazdasági eszközöket és az állatokat, mindez folyamatos félelmet, szorongást, bizonytalanságot generált, ami úgy az egyéni, mint a családi életvezetésre több szinten is hatást gyakorolt. Elsősorban attól féltek, hogy mi lesz a család földjeinek a sorsa. Volt, aki eladta a földjét, mert azt számította, hogy előbb-utóbb úgymint elveszik.

¹² Fekete Deák 2012.

¹³ Fekete Deák 2013.

¹⁴ László 2013. 15.

¹⁵ Fekete Deák 2012.

Voltak azonban olyan családok, akik abban reménykedtek, hogy elmarad a kollektivizálás, és földeket vásároltak.

További bizonytalanságot és ellenérzést okozott az is, hogy a földtulajdonnal nem rendelkező, „dologkerülő”, „semmi emberek” kerültek vezető pozíciókba, és hatalmuk egyre erősödött. Ők voltak, akik a falvakban házról házra jártak, és különböző módszereket – kezdetben meggyőzést, később erőszakot is – alkalmazva próbálták arra kényszeríteni a gazdákat, hogy álljanak be a kollektívbe. Az embereknek a folyamatos ostromlás hatására le kellett mondaniuk vagyonuk egy részéről a társulások javára, akik pedig nem mondtak le, azok fenyegetésekkel szembesültek. Konkrétan egy társulás megalakulása a következőképpen zajlott: a környező városokból, ahol az adminisztratív központok működtek, agitátorok érkeztek az adott faluba, és a helyi kommunista szervezőkkel közösen szervezték a társulást. Kezdetben csak azok álltak be a társulásba, akik egyetértettek a kollektivizálás elveivel, és akik a szervezésben is együttműködtek. Kezdetben elég volt egy kisebb darab földdel és egy állattal, pl. juhval belépni. A nagyobb földbirtokosok (kulákok) azonban nem akartak beállni kis földterülettel sem, mert tudták, hogy ha beállnak, mindenüktől megfosztják őket. A kulákok elleni intézkedések már elkezdődtek, többen is beálltak, de összességében a falvak kulákjainak a fele sem volt tagja a társulásoknak.¹⁶

1950 júliusában központi nyomásra a kollektivizálás ütemét növelni kellett, ezért erőszakosabb módszerek alkalmazásával próbálták az embereket kényszeríteni arra, hogy álljanak be a kollektívbe. Amikor már a meggyőzés nem volt elég, az erőszakot és a zaklatást is alkalmazni kezdték (éjszaka Néptanácsra, Miliciára hivatás, verés, kivégzés, túszejtés). Azért, hogy megfélemlítsék az embereket, Maros megyében két gazdálkodó embert is kivégeztek. Az emberek részéről a tömeges erőszak miatt megmozdulások törtek ki Székelyföld különböző helyszínein. Ilyen megmozdulásra 1950 augusztusában és szeptemberében Háromszék megye területén (Kézdivásárhelyen, Sepsiszentgyörgy környéki falvakban) és Marosszéken (Radnót környéki falvakban) került sor. Ezen megmozdulásokra válaszul a hatalom családjukkal együtt elhurcolta azokat a személyeket, akiket hangadónak nyilvánított. Háromszék megyében hat helyiségből összesen 34 családot hurcoltak meg. Voltak, akiket román megyékbe deportáltak, másokat börtönbüntetésre ítélték.¹⁷ Az eddig ismert legsúlyosabb összecsapásra Sepsigidőfalván került sor 1950. szeptember 22-én. Az elhurcolt családok védelmére kelő falusi emberek összecsaptak a hatalom által kirendelt milicistákkal, amelynek során két helybéli gazdát lelőttek. 1950. augusztus végén az erőszakos kollektivizálásnak véget vetettek, és a további időszakban arra törekedtek, hogy a már meglévő kollektív gazdaságokat megszervezzék. Ezzel párhuzamosan a kollektív gazdaságba már belépett gazdák különböző technikákat alakítottak ki (munkakerülés, lopás, földterület-eltitkolás), rejtett ellenállással próbálták megvédeni magukat és vagyonukat a kizsákmányolással szemben.¹⁸

¹⁶ Bodó 2004. 15.

¹⁷ László 2010. 1.

¹⁸ *Uo.* 1.

„Reménytelen harc” – „Küzdelem a túlélésért.”

Oláh Sándor néma ütközetek hosszú sorozatairól ír a kollektivizálás időszakában az állam és a Homoród menti falvak lakói között. Részletesen tárgyalja az emberek rejtett ellenállását a kollektivizálás éveiben a hatalommal szemben. Ezekről a rejtett ellenállási kísérletekről kevés az adat, inkább csak elbeszélésekből, személyes találkozásokból kap hiteles információkat a szerző. A tanulmányban tárgyalt néma ütközetek, a hatalom kijátszása nemcsak a Homoród menti falvakra, hanem Székelyföld más régióinak a falvaira is egyaránt jellemző volt, vagy hasonlóképpen zajlott. Az elkeseredett, reménytelen harcban az emberek teljes leleményességére szükség volt ahhoz, hogy a hatalom elnyomó eszközeivel felvértezett kisajátítókkal fel tudják venni a harcot, és valamilyen módon meg tudják óvni vagyonukat.

Az akkori adóbehajtók, tisztségviselők, néhány felettes felé írt jelentéséből kitűnik, hogy az emberek minden eszközzel megpróbálták kijátszani a rendszert: sokszor a területek mértékének a letagadásából, a vetések, takarmányok hozamának a be nem vallásából próbálták meg hasznot húzni, és elkerülni ezzel a beszolgáltatást, vagy csökkenteni annak mértékét.¹⁹ Rájöttek, hogy a családban szétúratott vagy egyszerűen letagadott területekre nem, vagy csak kevesebb terményt kell beszolgáltatni, ezért nagyon sok esetben csak akkor derült ki a valóság, amikor ellenőrző bizottságok vizsgálták meg a háztartásokat. A vizsgálatok kivitelezése nehézkes volt, és sokszor csak azon múlt annak eredményessége, hogy a vizsgálatra kiküldött személy mit akart, vagy mit nem akart leírni a jelentésében. Sokszor nevetséges indokok, például „különálló trágyarakás”, „két kazalba rakott termények” alapján döntött a vizsgálatot végző személy, vagy akár bizottság. A létező adatok nehézkes áramlása megnehezítette a pontos nyilvántartásokat, egyes településekről késve vagy egyáltalán nem érkeztek meg a kért adatok. Így sem a helyi, sem a felettes állami szervek nem tudtak pontos információkra hivatkozni. Ezen kívül sikerült a gazdáknak fiktív szerződések alapján, hamis névvel aláírva, olyan terményekre felvenni az államtól az előleget, amelyeket később nem szolgáltattak be.²⁰

A személyek igazoltatása is lehetetlenné vált. A nem létező, hamis személyigazolványok alapján a hamis személyazonossági adatok bediktálása szintén nagyban megnehezítette az ellenőrző szervek dolgát, ugyanis a hamis névre kirótt büntetést a későbbiekben nem lehetett behajtani. Az állatok számának az eltagadásával jóval kevesebb terményt kellett beszolgáltatni, és jóval kevesebb adót fizetni. Több dokumentumból is kitűnik, hogy az állatok, különösen a juhok számának a megállapítására bizottságok jöttek létre, és gyakran ellenőriztek.²¹ Az ellenőrzések alkalmával sokszor találkoztak kétszer annyi állattal, mint amennyi be volt jelentve, éppen ezért a felettesek szigorúbb ellenőrzéseket követeltek, és pótbeszolgáltatásokat kértek a talált többletre. Az emberek sok esetben tudatlanságra, naivitásra vagy egyszerűen hazugságra vetemedtek a beszolgáltatások, adó-kivetések kivédése ellen. Rájöttek, hogy a tettett tudatlanság hasznos lehet, hiszen az ellen nincs mit tenniük az adószedőknek. Az adószedők, látva e tettett tudatlanság hatását, szintén gyakorolták azt a feletteseikkel szemben.²²

¹⁹ Oláh 2001. 208–210.

²⁰ *Uo.*

²¹ *Uo.*

²² *Uo.* 204–213.

A közös gazdálkodás és ellenőrzés egyik feltétele a mezőn való cséplés volt. Ilyenkor az ellenőrök jobban ellenőrizhették a kicséplelt gabona mennyiségét és felülvizyázhatták a beszolgáltatás mértékét. Természetesen ezen a területen is akadtak olyan félreeső falvak, ahol ezeket a közös csépléseket elkerülték az emberek, nemegyszer az állam embereinek a segítségével. A kiderült törvénysértéseket feljelentések követték. A megközelítés nehézsége miatt nagyon sok esetben az adószedők, ellenőrző bizottságok nehezen, vagy egyáltalán nem tudtak ellenőrzéseket tartani. Többször előfordult, hogy az idegen ellenőrök semmiféle segítséget nem kaptak a helyi képviselőktől, megbízottaktól.

A közös gazdálkodás alól a tehetősebb gazdák szerették volna kivonni magukat, és nem, vagy csak nagyon nehezen sikerült beszervezni őket. Egyetértést színelve, mindenféle kifogásokkal próbálták húzni, halasztani a szervezetbe való belépésüket. A gyűlések és a beszélgetések alkalmával szinte mindenki egyetértett az eszmével, de amikor a belépési nyilatkozatot alá kellett írni, akkor rengeteg kifogást találtak ennek elkerülésére. Folyamatosan megfigyelhető volt a halogatás, az adó be nem fizetése, az állatállomány, termény, földterületek mértékének a be nem vallása, de a legnagyobb problémát a tulajdonuktól való megválás, vagyis a közös gazdaságba való beállás, a nyilatkozat aláírásának a pillanata jelentette. Egyre több bizottság, szervezet alakult, de nagyon kevés eredménnyel sikerült meggyőzni az embereket a csatlakozásról, sőt maguk a bizottsági tagok sem, vagy csak nagyon későn álltak be a közös gazdálkodásba.

„Naponta jöttek meghatározatlan időpontokba hozzánk a szervezők, hol éjjel, hol este későn, hol reggel korán, és keresték édesapámat, hogy írja alá a papírt. Kicsi lányka voltam, és kérdeztek engem, hogy hol van apád. Én mutattam abba az irányba, ahová éppen elbújni láttam őt. A szervezők keresték, de persze édesapám nem volt ott már”.²³

A halogatás, a gyűlések, összejövetelek elkerülése oda vezetett, hogy évek múltak el úgy, hogy a társulás nem, vagy csak részleteiben valósult meg. Ezeket még a képviselők vagy a választott különböző bizottsági tagok is halogatták, mindenféle okot kihasználva kerülték el. 1957-ben egy keveset engedtek a szorításból, valamivel nőttek a terményárak, sok kulák felmentést kapott. Azt hangoztatták, hogy nem kötelező a termény beszállítása, mindenki csak annyit kell szerződjön, amennyi neki már a gazdaságban nem kell. A gazdák ezáltal próbálták elkerülni a beszolgáltatást, azzal érvelve, hogy nincs olyan termés, ami nekik ne kellene. A szigor csökkenésének a hatására az emberek egyre kevesebb terményt szerződtek le, és azt is csak részben szállították be. Legtöbb esetben maga a megválasztott bizottság sem tett eleget ebbéli kötelességének, és így nem volt „erkölcsi alapjuk” arra, hogy az embereket meggyőzzék a termény leszerződésének fontosságáról. Az idegenből kiküldött vezetők egyre komolyabban bírálták és hibáztatták a helyi bizottságokat a beszolgáltatási csalások miatt. Ennek ellenére több helyi bizottsági tag komoly felvilágosító ellenkampányba kezdett a beszolgáltatások és a szerződéskötések ellen.²⁴

A legeltetési díjak befizetése is egyre nehezebben ment, a gazdák többféleképpen is megpróbálták indokolni az adók be nem fizetését. Egyre több adósságot halmoztak fel, többen nem voltak hajlandók szinte semmilyen kötelezettségnek eleget tenni. Sokféle indok elhangzott, amiért nem fizetnek az emberek, még a „rossz idő” is egy oka volt az adó be nem fizetésének. A foglalási jegyzőkönyvekből kitűnik, hogy sok esetben a helyi adószedők többször is felszólították az eladósodott embereket, hogy törlesszék adósságaikat.

²³ Fekete Deák 2012.

²⁴ Oláh 2001. 217–219.

A felszólításokat követték a konkrét látogatások az eladósodottakhoz. Abban az esetben, ha azt állapították meg a bizottság tagjai, hogy rosszhiszemű a gazda és azért nem fizet, sor került a konkrét végrehajtásra. A végrehajtásokról jegyzőkönyveket készítettek, amelyek sok esetben elakadtak. Mindezt kihasználva egyre több gazda inkább a várakozást választotta a beszolgáltatások helyett. A bizottságok sok esetben folyamodtak a felsőbb vezetéshez a termények beszolgáltatási határidejének az elnapolására, esetleg eltörlésére különböző indokok miatt. Ezek célja természetesen az volt, hogy ne kelljen, vagy a lehető legkevesebbet kelljen beszolgáltatni az államnak. A fölöttes bizottságok az indokok ellenére nem engedélyezték a kért csökkentéseket. A legnagyobb hátralékok a hús beszolgáltatásánál keletkeztek. A halasztgatások, a felszólítások figyelembe nem vétele sok esetben vont maga után a 131/1952-es foglalási törvény értelmében kényszerintézkedéseket, lefoglalásokat.²⁵ „A 131/1952-es foglalási törvény az egész korszakban a begyűjtési kampányok leggyakrabban emlegetett »utolsó« kényszerítő eszköze volt. Mindig voltak elrettentő példák foglalásokra, kiemelésekre – a hatalom gondoskodott erről –, de a törvény előírta pénzbírság kivételt és a kényszer-végrehajtást a helyi és a rajoni apparátus általában halogatta.”²⁶ Az emberek kihasználták minden létező eszközt arra, hogy kibújjanak a termények beszolgáltatása alól. Erre a legellenőrizhetetlenebb és legkönnyebb módszer a háritás volt. Mindez abban állt, hogy a felelősségre vont személy olyan indokokkal próbálta indokolni a beszolgáltatást, amelyeket a bizottságok nem tudtak ellenőrizni. Ilyen indok volt például, hogy a gépek nem működtek jól, nem volt megfelelő a termőföld a vetésnek, stb.

A legnagyobb problémát azonban még mindig a közös gazdaságba való végső belépésnek az aláírása jelentette, hiszen az emberek pontosan tudták, hogy aki belép a kollektívbe, annak idő kérdése csupán és elveszik a földjeit, a mezőgazdasági eszközeit és az állatait. Az emberek újabb és újabb kikapukat próbáltak találni, hogy elkerüljék a belépést. Egyik érdekes módja ennek például a feleségre való háritás. A belépéskor úgy a férj, mint a feleség is alá kellett írja a nyilatkozatot, a családfők arra hivatkoztak, hogy nem sikerült még meggyőzni a feleségeket a belépésről. Ezért a nők beszerzésére külön propaganda készült, a feléjük irányuló meggyőzési próbálkozásokat is fel lehetett ismerni. Mindezek mellett problémát jelentett a félreeső falvak, tanyák embereinek a bevonása, meggyőzése, hiszen ezek az emberek mindig a saját maguk urai voltak, és senki nem kényszerítette őket semmire.

A földterületek beadása a kollektívbe szintén nehézségekbe ütközött. A gazdák és a helyi társulások tagjai, akik a jelentéseket tették akár a földterületek beadásával, akár a javak beszolgáltatásaival kapcsolatosan, arra számítottak, hogy a felsőbb ellenőrző szerv által kiküldött személy nem, vagy csak nagyon keveset ért a gazdálkodáshoz, állattenyésztéshez. Éppen ezért a valóságnak nem megfelelő, túlságosan átlátszó indokokat is sokszor felhoztak, hogy enyhítsék vagy elkerüljék a beszolgáltatást, a földterületek beadását. Az emberek a saját tulajdonukat képező tárgyakat vagy akár más ingó és ingatlan vagyonukat, amit az állam akarata ellenére el akart sajátítani, minden eszközzel hajlandók voltak megvédeni. A tulajdon letagadásától kezdve a rokonra való átíratásig vagy akár a termény, állat elrejtéséig mindenre kiterjed az emberek leleményessége, annak érdekében, hogy valamilyen módon meg tudják óvni vagyonukat. A hosszú évek munkája során a különböző kényszerintézkedések bevezetése után az ötvenes évek végére a székelyföldi falvak nagy részében sikerült megalakítani a kollektív gazdaságokat. A buzdító propaganda ellenére

²⁵ Oláh 2001. 222–223.

²⁶ Uo. 222.

egyre több volt az ellenszegülés, egyre több bizottsági tag vagy olyan személy, akinek a dolga volt az előjárás, a példamutatás, megtagadta az együttműködést a helyi társulással. A terhek súlya alatt egyre nehezebbé vált rendet tartani a közösségekben. A gazdák mindent megtettek annak érdekében, hogy területeiket megóvják a beolvasztástól, a tagosítástól. A „földcserek” problémája szintén egy sok bonyodalmat okozó intézkedése volt a rendszernek. Ahhoz, hogy jól meg lehessen szervezni a földek megművelését, szükség volt arra, hogy nagy parcellákba csoportosítsák a társulat területeit. Azok a gazdák, akik egy bizonyos földterületükkel nem léptek be a társulásba, nem voltak hajlandók területeiket elcserélni. A társulásba beállt gazdák is sok esetben csak a gyenge minőségű területekkel álltak be, kint hagyva a jobb minőségű termőföldeket. Akadt példa arra is, hogy a szomszédok legelőjét szántották fel, és ott termelték meg a saját területük helyett a leadáshoz szükséges termékmennyiséget, vagy egyszerűen arra hivatkozva, hogy nincs vagy kevés a termés, nem voltak hajlandók eleget tenni a követeléseknek.²⁷

A gazdák leleményessége nem ismert határt, rájöttek, hogy a sokkal kevesebb munkát igénylő terményekre is köthetnek szerződéseket. Nem volt szabályozva az, hogy ki mit termel és mennyit. Éppen ezért a várt mértéken fölül teljesítettek olyan terményekből, amelyeknek a megtermelése kevesebb munkát igényelt, és sokkal kevesebb olyan terményt termeltek, ami több munkát igényelt. Így hiába volt a bizottságok későbbi panaszkodása, hiszen a leszerződött területek teljes mértékben le voltak földve és a termény is be lett szolgáltatva. A hibás természetesen az a bizottság volt, aki nem odafigyelve olyan terményekre kötött sokszor több éves szerződést, amelyek megtermelése a gazdának kedvezett. Az emberek rájöttek arra is, hogy sokkal jobban járnak, ha javaiktól megszabadulnak, elajándékozzák vagy eladják földjeiket, állataikat a tiltás ellenére levágják vagy a feketepiacon értékesítik, mert azokkal nem kell beállni a közös gazdálkodásba. Ezekre a tettekre a bizottságok akkor jöttek rá, amikor a várt beszolgáltatáskor nem volt a gazdának mivel beállni, vagy csak minimális vagyonnal rendelkezett. Ilyenkor az elrendelt ellenőrzés valóban nem talált állatot, terményt a gazda tulajdonában. A beszolgáltatás kötelező volta miatt a gazdák kénytelenek voltak anyagi veszteségüket úgy pótolni, hogy silány minőségű vagy teljesen használhatatlan terményeket próbáltak leadni. Úgy a termény, mint az állati eredetű beszolgáltatásra szánt termékek minősége kétes eredetű volt: a gabona gyenge minőségű, a tej vizezett, a gyapjú szintén vizes, vagy homokkal volt megszórva, az állatok soványak voltak. Az MT 676/1959. számú határozat értelmében börtönbüntetéssel büntetik a fekete állatvágásokat is.²⁸

A rendszer emberei mindent megtettek, hogy meggátolják a gazdálkodók ilyen irányú törekvéseit. A kor és a szegény emberek kizsákmányolása arra a szintre jutott, hogy kénytelenek voltak ott károsítani a közös vagyont, ahol éppen érték. Gabonaraktárak zárai alól tűnt el zsákszámra a gabona, a közös instálókból tűntek el szerszámok, stb. A garázdaság ellen a rendszer új törvénykezéssel, valamint az emberek lelkiismeretére ható propagandával próbált fellépni. A szigorítások a feljelentések helyett inkább hallgatólagos beleegyezést, cinkosságot hoztak még a bizottságok részéről is. Ezen kívül a közös gazdaság iránti érdektelenség is nagymértékben pusztította a közös vagyont. Az embereket nem érdekelt a közös gazdaság állatainak a takarmányozása, jó körülmények között való tartása, ami

²⁷ Uo. 235–237.

²⁸ Uo. 237.

miatt sok esetben az állatok elpusztultak. Kevés energiát fektettek a földterületek megművelésébe, ezért a termés gyenge, silány minőségű lett.²⁹

Összegző gondolatok

A kollektivizálás a szocializmus időszakában zajlott, amelynek célja a vidéki társadalom és gazdálkodás teljes, szovjet modell szerinti átalakítása. A folyamat során a paraszti magángazdaságok erőszakos felszámolása és kollektív mezőgazdasági nagyüzemek létrehozása zajlott. A kollektivizálás folyamata Székelyföldön 1947–48-tól kezdődően 1962-ig tartott. Ez a hosszú időtartamú folyamat a maga bonyolultságában mutatkozott meg, heves indulatokat, konfliktusokat, de ugyanakkor színlelt egyetértést, néma szembenállásokat, bizonytalanságot, félelmet generált. A sok korlátozó intézkedés az emberek szabad döntését és szabad cselekvését szinte teljes mértékben meggátolta. Az elkeseredett, reménytelen harcban az emberek teljes leleményességére szükség volt ahhoz, hogy a hatalom elnyomó eszközeivel felvértezett kisajátítókkal fel tudják venni a harcot, és valamilyen módon meg tudják óvni vagyonukat. Az anyagi megterhelés és az állam kizsákmányolása miatt érzett elkeseredés okot adott az ellenállásra, a rejtett, az állam által törvénytelennek nevezett tevékenységekre. A székelyföldi embereknek mind a mai napig nem sikerült feldolgozniuk ezen erőszakos hatalmi törekvés történéseit, amelyek egyéni és közösségi traumákat okoztak.

²⁹ *Uo.* 238–240.

Ildikó Fekete Deák

„Hidden Resistance” – The Collectivization Process in Seklerland

The collectivization took place in the socialist era, its aim was to completely transform the rural society and economy according to the Soviet model. During the process, the private peasant farms were violently liquidated, and collective farms were established. The collectivization process in Seklerland started in 1947/1948 and went on until 1962. This long-term process manifested in its complexity, and it generated intense emotions and conflicts, as well as pretended agreement, silent oppositions, uncertainty and fears. In my study, I non-exhaustively mention some major events from the collectivization period, and I go into detail about the people's hidden resistance and struggle against the power, which happened in Seklerland in the period in question.

Források

- Fekete Deák 2012. Fekete Deák Ildikó: Beszélgetés Barabás Angélával. Készült: 2012. 12. 18.
- Fekete Deák 2013. Fekete Deák Ildikó: Beszélgetés Fekete Mártával. Készült: 2013. 01. 21.

Szakirodalom

- Bárdi–László 2008. Bárdi Nándor – László Márton: A kollektivizálás és a falu átalakítása. In: Kisebbségi magyar közösségek a 20. században. Szerk.: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László. Bp., 2008. 234–241. http://adatbank.transindex.ro/regio/kisebbssegkutatas/pdf/V_fej_02_Bardi_Laszlo.pdf (Utolsó letöltés: 2016. 03. 10.)
- Bodó 2004. Bodó Julianna: „Így kollektivizáltak minket...” Kulturális antropológiai elemzés két székelyföldi településről. Csíkszereda, 2004.
- Gagyí 2006. Gagyi József: „A szocializmus győzelme falun...” A kollektivizálás vége a Székelyföldön – meg ami közvetlenül azután következett. In: Székelyföld, 10. (2006) 1. sz. 175–194.
- László 2009. László Márton: A kollektivizálás menetrendje és modelljei Székelyföldön. In: Korall, 36. (2009. július) 55–79. http://epa.oszke.hu/00400/00414/00027/pdf/korall_36_055-084.pdf (Utolsó letöltés: 2016. 11. 21.)
- László 2010. László Márton: Kollektivizálás a Székelyföldön. Tematikus szócikk. <http://lexikon.adatbank.ro/tematikus/szocikk.php?id=79> (Utolsó letöltés: 2016. 03. 10.)
- László 2013. László Márton: Kollektivizálás a Székelyföldön (1949–1962). Doktori (PhD) értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola. Marosvásárhely, 2013. (Kézirat.) http://btk.ppke.hu/uploads/articles/7429/file/L%C3%A1szl%C3%B3%20M%C3%A1rton_disszert%C3%A1ci%C3%B3.PDF (Utolsó letöltés: 2016. 03. 10.)
- Oláh 2001. Oláh Sándor: Küzdelem a túlélésért. In: Uő: Csendes csatatér. Kollektivizálás és túlélési stratégiák a két Homoród mentén (1949–1962). Csíkszereda, 2001. 199–257.

Nagyné Marton Andrea

A Méliusz Juhász Péter Könyvtár Helytörténeti Gyűjtemény és Fotótára

Bevezető

„Debrecenben mindig komoly gondot fordítottak a múlt emlékeinek összegyűjtésére, megőrzésére. A kollégiumi és az egyetemi könyvtár, valamint a levéltár és a múzeum nagy mennyiségű és páratlan értékű dokumentummal rendelkezik a város és Hajdú-Bihar megye történetére vonatkozóan. Ezeknek a gyűjteményeknek a léte közismert. Kevesebben tudják viszont [...] a megyére és a városra vonatkozó irodalom gyűjtésével a Megyei Könyvtár is foglalkozik.”¹ Ezek a mondatok bár 1969-ben íródtak, a közismertséget tekintve máig igaznak tűnnek.

2015 őszén a Nemzeti Művelődési Intézet és a Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat Értéktár Bizottsága által szervezett szakmai napokon vettem részt három településen (Egyek, Hosszúpályi és Álmosd). Lehetőségem volt gyűjteményünk bemutatására.

Történeti előzmények

Gyűjteményünk bemutatásakor fontosnak érzem, hogy visszatekintsek az elmúlt száz évre. A városi tanács a városi tisztviselők részére 1903-ban alapított könyvtárat, melynek dokumentumanyagát a hivatalokban szétszórta lévő könyvek, folyóiratok adták. Elhelyezése a városháza kis tanácstermében történt, rendezését, katalógusának elkészítését Koncz Ákos főlevéltárnok végezte.² A „Debreceni Közlöny” közigazgatási és közművelődési hetilap 1915. július 10-i számában Csűrös Ferenc közművelődési tanácsos terjesztette elő városi közkönyvtár felállításáról szóló elképzeléseit: „a városi könyvtár holt tőke marad mindaddig, míg valami úton-módon a közhasználat számára hozzáférhetővé nem tesszük”.³ Gondolkodott a könyvtár céljáról, létesítésének helyéről, az állomány elhelyezéséről, elrendezéséről, cédulakatalógus készítéséről. „Jól tudom, hogy ezzel az intézkedéssel egy Debrecenhez méltó városi könyvtárnak csak alapjait rakjuk le, de már az is nagy eredmény, ha így egy később nagyarányú fejlődésnek induló intézmény magvat tudjuk elültetni. Az idő meg fogja mutatni, hogy [...] fejlesztése elsőrangú kulturális érdek.”⁴

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa ígéretet tett könyvtár felállítása esetén városi könyvtár fejlesztésére (könyvtári berendezés kialakítása, dokumentumbeszerzés). Ennek következményeként Debrecen szabad királyi város törvényhatósági bizottsága 1916. december 12-i közgyűlésén közművelődési könyvtár létesítését határozta el,⁵ majd 1917. július 17-én tartott közgyűlésén megbízta a múzeumi bizottságot a könyvtár fel-

¹ Bényei 1969. 5.

² Magyar Minerva 1912–1913.

³ Csűrös 1915. 1.

⁴ Uo. 3–4.

⁵ 373/24036-1916. bkgy. sz. In: Jegyzőkönyv 1916. 475–476.

ügyeletével. A Városi Múzeum szervezeti szabályzata a könyvtárüggyel kibővítve átdolgozásra került.⁶ Debrecen sz. kir. város Közművelődési Könyvtárát a tanács 1917. szeptember 1-jén alapította meg, megnyitására 1919. augusztus 1-jén került sor. A könyvtár először a Városházán, majd a régi Gazdasági Iskolában (Fűvészkert u. 2.) nyert elhelyezést.

A könyvtár állománya 1923-ban 8500 kötet volt. Gyarapodása csekély összegű állami és városi segélyekből, nagylelkű adományokból, debreceni családok hagyatékaiból, Déri Frigyes adományaiból, a Városi Tanács által feloszlott négy városi népkönyvtár anyagának beolvasztásából állt.⁷ 1925-ben Ecsedi István került a Városi Múzeum élére, aki a könyvtár igazgatója is volt egyben. 1930. május 25-én ünnepélyes keretek között nyitották meg a Déri Múzeumot. A megnyitás előtt, már 1928 áprilisában a múzeum épületében helyezték el a könyvtárat.⁸ Ecsedi István igazgató nevéhez fűződik a könyvtár első nyomtatott katalógusa (Debrecen Sz. Kir. Város Közművelődési Könyvtárának könyvjegyzéke. Összeáll. Ecsedi István. Debrecen, Városi Nyomda, 1925. 199 p.). Megváltoztatta 1932-ben a könyvtár ex librisét, mely Petry Béla grafikus alkotása.⁹ 1936-tól Ecsedi István halála után Sőregi János lett az új igazgató. 1942-ben a könyvtár állománya már több mint 27.000 kötetből állt. A háborús viszonyok miatt egyre nehezebb volt a kölcsönkönyvtárat és az olvasótermet látogató művelt közönség érdeklődését és igényeit kielégíteni. 1944 márciusától december közepéig a német megszállás és a bombatámadások miatt zárva volt. December 15-én nyitották meg újra az olvasók előtt.¹⁰ 1951-ben államosították a Déri Múzeumot, melynek épületében tovább működött a könyvtár.

1950 nyarán a Népkönyvtárak Országos Központja, amely a közművelődési könyvtárak felügyeletét végezte, a népkönyvtárak könyvanyagának cseréjére Körzeti Könyvtárat alapított Debrecenben. Feladata a Budapestről kapott könyvekből községek és tanyaközpontok számára népkönyvtárak létesítése, valamint könyvtárosképző tanfolyam szervezése volt. 1951 nyarán a Népgazdasági Tanács által kiadott határozat a városi könyvtárakat tudományos szintre akarta emelni, adott településen belül több könyvtár beolvasztásával. Ezt megelőzően – a Népművelési Minisztérium ösztönzésére – 1951 elejére tehető az az átszervezési ötlet, mely szerint „*a városi nyilvános könyvtárakkal szervezettelileg egyesíteni kívánjuk a vidéki múzeumoknak a szokásos kézikönyvtár kereteit meghaladó könyvtárrészlegét*”.¹¹ 1952. év elejére új országos koncepció alakult ki: „*a megyei és járási könyvtárak létesítése során a körzeti könyvtárakat a megye, ill. járás székhelyén lévő városi könyvtárakkal egyesíteni kell. Ezek az új intézmények kettős feladatot kaptak: egyrészt a megyeszékhely lakosságának [...] ellátását, másrészt a [...] városi közkönyvtárak felügyeletét, és mindezek módszertani támogatását*”.¹²

⁶ 251/14658-1917. bkgy. sz. In: Jegyzőkönyv 1917. 295–296.

⁷ Jelentés 1922–1923. 15–16.

⁸ Sz. Szabó 1968. 613.

⁹ Jelentés 1932. 63.

¹⁰ Jelentés 1944. 29.

¹¹ Bényei 2002. 103.

¹² *Uo.* 108.

Toroczkay Oszvald: Hortobágy

Petry Béla: Napbanéző

Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár

1952. december 21-én a Piac u. 8. szám alatt az egykori Debreczeni Kereskedelmi Akadémia székházában nyílt meg a megyei könyvtár.¹³ Fenntartója kezdetektől a Hajdú-Bihar Megyei Tanács volt. Dokumentumállományát a körzeti könyvtár és a Déri Múzeumban lévő Közművelődési Könyvtár dokumentumai alkották.

„1953-ban a megyei könyvtárak kötelezően előírt működési szabályzata [...] megszervezett intézmények feladatául szabta meg a helytörténeti anyag és a megyére vonatkozó kurrens irodalom teljességre törekvő gyűjtését”.¹⁴ „1960-ban a művelődési miniszter a helyi nyomdák termékeiből kötelezpéldányt rendelt a megyei könyvtárak számára”.¹⁵ „Az 1961-ben megtartott gödöllői országos bibliográfiai értekezlet ajánló bibliográfiai és helyismereti munkabizottsága javasolta, hogy a kulturális kormányzat szabályozza a könyvtárak helyismereti tevékenységét.”¹⁶ A művelődésügyi miniszter 146/1964. (M. K. 16.) M. M. számú, a megyei jogú városi könyvtári hálózatról szóló utasítása alapján a megyei könyvtár feladata a helyismereti tevékenység, a helyismereti dokumentumok felkutatása, gyűjtése, feldolgozása, a helyismereti kutatások segítése.

Mіндеzen rendelkezések létrejötte mellett elmondható, hogy a Hajdú-Bihar Megyei Könyvtárban már megalakulásától folyt helyismereti tevékenység. A Közművelődési Könyvtárból szép számmal kerültek át helyi vonatkozású dokumentumok, melyek egy leendő gyűjtemény alapját alkothatták. „A jövőben nagyobb erőt kívánunk fordítani Hajdú-Bihar megye és Debrecen helyismereti könyvanyagának gyűjtésére és később feltárására is. Munkánkat egyeztetni kívánjuk a Déri Múzeum, az egyetemi könyvtár, a levéltár és a kollégiumi könyvtár hasonló törekvéseivel. Jelenleg körülbelül háromezer kötetből álló helyismereti anyag vár az érdeklődőkre. Év végére elkészítjük a helyismereti anyag címkatalógusát.” – írta a megyei napilap 1965-ben.¹⁷ 1966-ban a könyvtár akkori igazgatója, Arató Attila szervezte meg a könyvtárban a szaktájékoztatót, s ezzel egy időben jött létre a meglévő állományból a helyismereti gyűjtemény is.¹⁸

1968 őszen létesült a sokszorosító műhely, ahol kb. 2005-ig számtalan, a Megyei Könyvtár által készített helyismereti kiadvány látott napvilágot. (A megjelent dokumentumok bibliográfiája a cikk végén olvasható.) 1974 szeptemberében a könyvtár épületében nagy belső átalakítás zajlott. A nagyteremben galériát építettek, ahol a helytörténeti anyag is helyet kapott.¹⁹ Egy 1987-ben megjelent visszatekintésből: „a hagyományos raktári rendszerről [...] áttértek a szabadpolcos kölcsönzési rendszerre. Ez súlyos problémákat okozott, mert a könyvtár épülete azonnal szűknek bizonyult. A szabadpolcos rendszerre történő átállás nem csupán valamiféle formai változtatás volt, [...] magával hozta a gyűjtőkör bővítését [...] fel kellett vállalniuk a szakkönyvtárpótló feladatokat is [...] a hagyományos kölcsönző könyvtár átalakult tájékoztató, szakirodalmi informáló bibliotékává [...] a megyei könyvtár időközben megkapta a tudományos könyvtár címet.”²⁰

¹³ Néplap 1952. 3.

¹⁴ Bényei 2004. 15.

¹⁵ Uo. 16. A 2/1960. M. M. számú sajtótermékek köteles- és tiszteletpéldányairól szóló rendelet alapján.

¹⁶ Bényei 2004. 16.

¹⁷ Bakó 1965. 5.

¹⁸ Dr. Bényei Miklós akkori szakreferens szóbeli közlése alapján.

¹⁹ Hajdú-bihari Napló 1974. 1.

²⁰ Bakó 1987. 5.

Évtizedeken keresztül jellemzi a könyvtárt a helyszűke, s az emiatt kialakult gyűjteményi széttagoltság. Így az 1990-es években a helyismereti gyűjtemény is kisebb részben volt az olvasók által elérhető szabadpolcon, az ún. nagygalérián. Nagyobb része elzártan az ún. kisgalérián kapott helyet. A megyei könyvtár a hetvenes években két ízben nyerte el a „Kiváló könyvtár” címet és 1985-ben tudományos könyvtárrá minősítették. A nyolcvanas és kilencvenes években a könyvtár megkezdte a gépesítést, az elektronikus adatbázisok gyűjtését és az internet szolgáltatás bevezetését. A könyvtár helyismereti tevékenységét megerősítette az 1997. évi CXL. törvény, amely a magyar jogalkotás történetében először emelte törvényi szintre a helyismereti szolgáltatást.²¹

A Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár 2003. március 1-jétől felvette Méliusz Juhász Péter nevét, majd 2007-ben új, feladataihoz méltó, korszerű, modern könyvtári ellátást nyújtó épületbe költözött a Bem téren. Az új épület 2. emeletén végre együtt lehet egyetlen térben a gyűjtemény.

„30. § (1) A 2012. január 1-jén állami tulajdonba és fenntartásba került megyei könyvtárak 2013. január 1-jétől a feladat ellátásához rendelkezésre álló személyi, tárgyi és pénzügyi feltételek egyidejű átadásával a megyeszékhely megyei jogú városok [...] fenntartásába és a feladat ellátását közvetlenül szolgáló, abhoz szükséges ingó vagyontárgyak – beleértve az állomány nyilvántartásban szereplő könyvtári dokumentumokat is – térítésmentesen a fenntartó önkormányzat tulajdonába kerülnek.”²² 2013-ban integrálódott a Debreceni Városi Könyvtár és a Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár. Az így létrejövő intézmény Méliusz Juhász Péter Könyvtár néven működik tovább. Fenntartója Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata. A gyűjteménybe került a Helytörténeti Fotótár (korábban Dokumentációs Filmstúdió), amely 1969-től működött a Széchenyi utca 63. szám alatt, majd 1997-ben költözött a Hatvan utca 57. szám alá. Fényképeken és mozgófilmekben örökítették meg Debrecen életének eseményeit, építészeti értékeit, a város arculatának változásait. 1974-től készültek hangfelvételek is, amelyek ma a Déri Múzeumban találhatóak.

A gyűjtemény ismertetése

„A helyismereti információk összegyűjtése, rendszerezése, feltárása, a használók rendelkezésére bocsátása, netán publikálása – vagyis a könyvtárak helyismereti tevékenysége [...] az ország történelmének és jelenének, természeti viszonyainak megismerését, előrehaladását segítő szolgáltatás, szolgálat.”²³

Az 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről a legmagasabb szintű jogszabály az eddig megjelent rendeletek sorában, melynek 65. §-a szerint „A települési könyvtár [...] a) gyűjteményét és szolgáltatásait a helyi igényeknek megfelelően alakítja, b) közhasznú információs szolgáltatást nyújt, c) helyismereti információkat és dokumentumokat gyűjt [...] 66. § A megyei könyvtár a megye egész területére vonatkozóan az 55. § (1) bekezdésében és a 65. § (2) bekezdésében foglaltakon túl állami feladatként a) ellátja a megyei kötelepéldányokkal, a digitalizálással, a gyűjteményét feltáró elektronikus katalógus építésével

²¹ Bényei 2004. 22.

²² 2012. évi CLII. tv.

²³ Bényei 1996. 54.

kapcsolatos feladatokat, [...] m) ellátja a helyismereti dokumentumok elektronikus hozzáférhetővé tételével kapcsolatos feladatokat.”²⁴

A gyűjteményben található dokumentumok nélkülözhetetlen forrásai a helytörténeti kutatásnak. Célunk a helyismereti kutatás során jelentkező igények kielégítése. Törekszünk arra, hogy a használóinkat minél sokoldalúbban tájékoztassuk Hajdú-Bihar megye, a történelmi Bihar vármegye és Debrecen múltjáról és jelenéről.

Elhelyezés

Helyismereti dokumentumainkat a könyvtári állomány többi részétől elválasztva, külön tárolva, különgyűjteményként kezeljük.

Gyűjtőkör

Gyűjtjük, feldolgozzuk a történelmi Bihar vármegyével (1918 előtt és 1940–1944 között Magyarországhoz tartozó területek), Hajdú-Bihar megyével, Debrecennel és a megye településeivel kapcsolatos dokumentumokat. A teljesség igényére törekszünk. Nagy figyelmet fordítunk a helyi tartalmú, helyi kiadású, helyi nyomda által előállított, valamint helyi személy által alkotott kiadványok beszerzésére. Egyedi elbírálás alá esik, ha a helyi személy csak egy rövid ideig élt, alkotott a megyében. Válogatva gyűjtjük a megye területén kiadott, de nem helyi tartalmú dokumentumokat.²⁵

Dokumentumok beszerzése

Kurrens dokumentumok esetében:

- vásárlás
- *kötelezpéldány-szolgáltatás* (A 60/1998. számú, a sajtótermékek kötelezpéldányainak szolgáltatásáról és hasznosításáról szóló kormányrendelet alapján a Hajdú-Bihar megyében működő nyomdák, sokszorosító szervek az Országos Széchényi Könyvtárnak 6 példányt, a megyei feladatokat ellátó könyvtárnak a helyi vonatkozású, nyomdai úton előállított sajtótermékekből 1 példányt kötelesek ingyenesen szolgáltatni. A rendelet az elektronikus dokumentumokra is vonatkozik, melyek kötelezpéldány szolgáltatása nem megfelelő. A megjelenő elektronikus dokumentumok töredéke jut el a közgyűjteményekbe.)
- ajándék
- *dokumentumcsere* (jellemzően a Partiumban megjelent helyi vonatkozású dokumentumok beszerzésére vonatkozik)

Retrospektív dokumentumok esetében:

A Debrecenben rendezett antikvár *árveréseken, aukciókon* személyesen részt veszünk. Az anyagi lehetőségektől függően más településeken (Budapesten, Szegeden stb.) zajló

²⁴ 1997. évi CXL. tv.

²⁵ Gyűjt. Szab. 2014.

árverésekre vételi megbízást adunk. Figyelemmel kísérjük az *axioart.com* független műkereskedelmi portált, ahol koncentráltan megtalálhatunk minden lényeges információt aukciósházakról, antikváriumokról és árverésekről. *Ajándékeba* hagyatékából, magánkönyvtár-ból kapunk gyűjteményünkbe illő köteteket. Más könyvtárak állományából származó ún. *főlöspéldányokból* is történik dokumentumbeszerzés.

Dokumentumaink ismertetése és használata

Könyvek

Gyűjteményünkben megyei, városi, községi monográfiák, helyismereti bibliográfiák, helytörténeti szakbibliográfiák, tanulmánykötetek, kézikönyvek, történeti munkák, évkönyvek, térképek, eseménytárak, helyi írók, költők művei kapnak helyet. Gyűjteményi elhelyezés szempontjából három részre bontottuk ezt az állományrészt:

I. Muzeális könyvtári dokumentumok:

„A 22/2005. NKÖM (Nemzeti Kulturális Örökség Minisztérium) rendelete a muzeális könyvtári dokumentumok kezelésével és nyilvántartásával kapcsolatos szabályokról” alapján „1. § [...] *Muzeális dokumentum az alábbi könyvtári dokumentum: a) középkori kódex vagy nyelvemlék, b) középkori, kora újkori kézirat, c) 1701 előtt megjelent könyvtári dokumentum, d) 1851 előtt Magyarországon megjelent könyvtári dokumentum, e) 1851 előtt külföldön megjelent hungarikum, továbbá f) amely jogszabály vagy a könyvtár gyűjtőköri szabályzata szerint végleges megőrzési (archiválási) kötelezettséggel található a könyvtár gyűjteményében. (3) Muzeális dokumentum lehet az a könyvtári dokumentum is, amely a) tartalmi vagy alakai szempontból jelentős történeti értékű, b) olyan kézirat, illetve kézíratos hagyaték, személyi irattár, gyűjtemény vagy egyéb dokumentum, amelynek írója (alkotója) a társadalmi, politikai, gazdasági, kulturális vagy tudományos életben jelentős szerepet töltött be, c) előállítás körülményeire, technikájára (kiállítás, írásanyaga, írásformája, illusztrációi, könyvdíszei, kötése stb.), illetve tulajdonosára tekintettel tudományos értékű, d) megjelenése helyétől, időpontjától függetlenül különlegességnek vagy ritkaságnak számít. (4) Muzeális dokumentum lehet az a könyvtárban őrzött hang-, kép-, film- és videodokumentum, továbbá elektronikus dokumentum is, amely a (3) bekezdés a)-d) pontjaiban felsoroltak közül valamelyik feltételnek megfelel.”²⁶*

Ezek a védett és különleges értékekkel bíró dokumentumok csak külön kutatói engedéllyel használhatók, fotózhatók, állományvédelmi okokból nem másolhatók. Engedélyt a könyvtár igazgatója adhat.

Például:

– Aranyi István: Az egyházi hivatal' terhei és kellemei, rövid halotti beszédben előadva, mellyet néhai főtisztelatu és nagy tudományú Buday É'saiás ú' a' helv. vallástételt követő Tiszántúli Egyházkerület nagy érdemű superintendense', [...] s a' debreczeni ref. ekklezsia' első prédikátora' utolsó tisztelete' megadásakor tartott... Debreczen: Tóth Lajos, 1841. 24 p.

²⁶ 22/2005. (VII. 18.) NKÖM-rendelet.

II. Az 1851 és 1945 között megjelent könyvek: szabadpolcon külön elhelyezve található. Állományvédelmi okokból nem másolhatók, csak fotózhatók. Digitalizálásuk folyamatban van a MANDA-program keretein belül.

Például:

- A Debreceni Református Egyház Tanítóképző-Intézetének [...] értesítője az 1931–32. iskolai évről. Szerk. Papp Ferenc. Debrecen: Városi Nyomda, 1932. 48 p.
- Fazekas Mihály: Lúdas Matyi: Eredeti magyar rege négy levonásban. Békéscsaba, Tevan K., 1917. 36 p.

III. Az 1945 után megjelent könyvek: szabadpolcon elhelyezve, néhány dokumentum kivételével fénymásolhatók, fotózhatók.

Például:

- Tóth Ervin: Mata János fametszetei. Debrecen: TIT, 1962. 26 p., 32 t.
- Magyar Zoltán: Érmelléki népmondák. Barót: Tortoma K., 2012. 245 p.

Periodika

Hajdú-Bihar megye és Debrecen területén megjelenő lapok, megyei, városi, kisvárosi, községi újságok, folyóiratok, önkormányzati, egyházi, intézményi, üzemi, vállalati híradók, tudományos folyóiratok, egyetemi, főiskolai, középiskolai lapok, különböző civil szervezetek hírmondói, kereskedelmi és hirdetési újságok kurrens és archív példányai találhatóak a gyűjteményben.

Néhány példa:

- megyei napilap (Hajdú-bihari Napló 1956–)
- települési, önkormányzati (községi, városi) lapok (Balmazújváros, Bihari Hírlap, Csökmői Mozaik, Debrecen Megyei Jogú Város Közlönye, Hajdúszoboszló, Kabai Hírmondó, Konyári Hírmondó, Nagyrábéi Hírek, Téglási Krónika)
- egyházi, egyházközségi lapok, teológiai folyóiratok (Debreceni Katolikus Figyelő, Közösség, Örömhír, Református Tiszántúl, Szivárvány)
- egyetemi, főiskolai diáklapok, tudományos folyóiratok (Competitio, Debreceni Szemle, Egyetemi Élet, Gerundium, korábban az Élet és Művelődés (1959), Pro Futuro)
- irodalmi, művészeti folyóiratok (Alföld, Néző-Pont)
- általános és középiskolai híradók (Lajtorja, Tótágas)
- üzemi lapok (Teva)
- civil szervezetek hírmondói (OFM – Oxigén Futó Magazin)
- kereskedelmi, hirdetési újságok (Szuperinfó)

Lap kivágatok (helyi vonatkozású cikkek gyűjteménye)

Könyvtárunkban selejtezésre kerülő lapokból lapkivágatokat készítünk. Feldolgozzuk a JADOX-adatbázisunkban. Ez a gyűjtemény 2016. májusban kb. 15600 cikkből állt.

Mikrofilmek

Az Országos Széchényi Könyvtár periodikaállománya alapján készült mikrofilmeket 1974-től kezdődően vásárolt a könyvtár. A mikrofilmeken eredetiben már nem beszerezhető, 1848 és 1956 között megjelent debreceni, Hajdú és Bihar vármegyei napilapok, hetilapok, így többek között az Alföldi Hírlap (1848–1849), a Bihar (1927–1938), a Debreczen (1899–1919, 1924–1951), a Debreczeni Független Újság (1903–1938), a Független Hajdúság (1902–1944), a Nagyvárad (1870–1944), a Néplap (1944–1956), a Szoboszló és Vidéke (1891–1911), a Hajdú-bihari Napló 1956–1983 közötti évfolyamai találhatóak. Összesen 1044 db mikrofilmtekercs, fémszekerényekben elhelyezve. Segédeszközként egy mikrofilmleolvasó szolgál. Noha korábban volt ilyen lehetőség, most megfelelő technika hiányában a filmek csak olvashatóak, másolni, szkennelni ezekről nem tudunk.

Aprónyomtatványok

Hajdú-Bihar megyében és Debreczenben működő nyomdák által kiadott helyi vonatkozású gazdasági, tudományos, kulturális, művészeti, sport témájú szórólapok, prospektusok, ismertetések, tájékoztatók, termékkatalógusok, meghívók, plakátok, műsorfüzetek, színlapok, kiállítási katalógusok, konferencia kiadványok, választási anyagok. Feldolgozzuk a JADOX-adatbázisunkban. Elhelyezésük: fémszekerényekben. 2016. májusban kb. 39.500 db.

Fotók, képeslapok, képkivágatok, fotónegatívak

Hajdú-Bihar megyéről, a megye településeiről, a települések életéről, Debrecenről, utcákról, középületekről, terekről, kulturális intézményekről, azok rendezvényeiről, egészségügyi intézményekről, sporteseményekről, személyekről. Elhelyezésük: fémszekrényben kb. 21.000 db.

A Fotótár anyaga (kb. 80.000 db fotó) papírdobozokban, a hozzájuk tartozó fotónegatívak fémszekrényben elhelyezve találhatóak. Az anyagban való keresést cédulakatalógus segíti.

Audiovizuális dokumentumok

könyvek CD-mellékletei, pl. Hajdú-Bihari Statisztikai Évkönyv

CD-k, pl. Debreczeni Képes Kalendárium 1901–1938.

hangoskönyvek, pl. Szabó Magda könyveiből

DVD-k, pl. Hortobágy c. film (1936); a Déri Múzeum virtuális tárlatvezetője; a Városi Televízió filmjei

Helyismereti sajtófigyelés, adatbázisaink

1968 óta végzünk helyismereti sajtófigyelést a könyvtárba járó országos és helyi lapokból. 1990 előtt cédulakatalógusból tudtuk visszakeresni a feldolgozott anyagot. Ez a munka 1990 óta folyik számítógépen. Először a „HIPRESS” (2002-ben 77 ezer rekordot számlált), majd az „S-CIKK” (2011-ben több mint 120 ezer rekordot tartalmazott) adatbázisban.

2013-tól a „**JADOX Hajdú-Bihar Megyei Közös Helyismereti Gyűjtemény**” elnevezésű adatbázisban dolgozunk. Az adatbázisban Hajdú-Bihar megyével, a megye településeivel, valamint Debrecennel kapcsolatos cikkek, tanulmányok, fotók, aprónyomatványok találhatóak meg. Ebbe a rendszerbe kerül rögzítésre a helyismereti sajtófigyelés, valamint a helyismereti digitalizált anyagok (aprónyomatványok, plakátok, cikk-kivágatok) feltöltése és metaadatokkal való ellátása. Elérhetősége: <http://jadox.meliusz.hu/jadox/portal/>

Civiskultura.hu: Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata és a Méliusz Juhász Péter Könyvtár QR-kódok alkalmazásával mobiltelefonos városnézésre invitálja a cívisvárosba érkező turistákat és Debrecen polgárait. A nevezetességekről szóló információk a Méliusz Juhász Péter Könyvtár Helyismereti Gyűjtemény és Fotótárának anyagából kerülnek feltöltésre. Elérhetősége: <http://www.civiskultura.hu/>

Debrecen helyismereti bibliográfiája címmel a honlapon található az Órváros Debrecen Közalapítvány adatbázisa, amely Debrecen helytörténeti irodalmát gyűjti egybe. Elérhetősége: <http://193.225.140.3/bibliografia/>

Rendezvényorozatok

„Hajdú-Bihari Helytörténeti Esték” című sorozatunkban több éven keresztül havi rendszerességgel könyvbemutatókat, helyismereti előadásokat, kiállításokat rendeztünk.

2015-ben indítottuk fórumteremtő jelleggel az „Ad astra per aspera : Helytörténeti kutatások és kutatóműhelyek” című sorozatunkat a Debreceni Egyetem, a Déri Múzeum, a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára és Múzeuma, a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára kutatóival együttműködve. A helytörténeti kutatók számára lehetőséget biztosítunk kutatásaik megismertetésére, nemcsak szakmai körben. Évente öt alkalommal folyamatosan új előadók és helyszínek kapcsolódnak be a programba.

Kiállítások

Helyi vonatkozású kiállításokat is tervezünk, szervezünk. Nagyon jól sikerült a „Debrecen kulturális élete az elmúlt száz évben”, „A civisek krónikása: Zoltai Lajos” és a „Száz éve született Gulyás György” című kiállításunk. A kiállítások anyagát témától függően saját gyűjteményünk és az együttműködő intézmények dokumentumaiból állítjuk össze.

Gyűjteményhasználat

A gyűjtemény állománya helyben használható, nem kölcsönözhető! A szolgáltatásokat beiratkozott, ill. napijeggyel rendelkező olvasók vehetik igénybe a könyvtár nyitvatartási idejében.

Szolgáltatásaink

Szaktájékoztató, kutatók segítése, irodalomkutatás, helyismereti gyűjtemény bemutatása csoportoknak, fénymásolás, spirálozás, szkennelés, módszertani segítség más települési könyvtáraknak, könyvtárosoknak.

Látogatóink

Általános és középiskolás diákok, egyetemisták, főiskolások, csoportok, érdeklődők, hobbi-kutatók, kutatók.

Nyitva tartás:

Hétfő: zárva

Kedd-péntek: 10–18 óra

Szombat: 9–17 óra

Vasárnap: zárva

A nyári időszakban, július és augusztus hónapokban:

Hétfő: zárva

Kedd: 10–18 óra

Szerda: 8–16 óra

Csütörtök: 10–18 óra

Péntek: 8–16 óra

Szombat: 9–17 óra

Elérhetőségünk:

www.meliusz.hu

Telefon: 52/502-478

E-mail: *helyismeret@meliusz.hu*

Gyűjteményünkkel együttműködő intézmények:

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár

Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára

Déri Múzeum

Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára

Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára

Debreceni Művelődési Központ

Debrecen Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal Mikrofilmtára

A Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár helyismereti kiadványai, 1961–2012.

(A Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár és Művelődési Központ helyismereti kiadványai 2003–2012.)

„Debrecen, ó-kikötő, tájakat összekötő!” Összeáll. a Megyei Könyvtár, a fametszetet készítette Menyhárt József. Debrecen, 1961. [56] p.

Magyar újjászületés : Hajdú-Bihar megye és Debrecen 1944. október – 1945. április : Adatok, dokumentumok, bibliográfiák. Debrecen, 1970. 169 p.

Hajdú-Bihar Megyei Könyvtári Téka :...közös könyvtári tájékoztató. Debrecen, 1971–1979. (Évente kétszer.) Folytatása: 1987–2003., Hajdú-Bihar Megyei Közművelődési és Könyvtári Téka. 2008–2013.

Az Alföld repertórium 1950–1969. Összeáll. Sebők Vilma. Budapest: NPI, 1972. 387 p. (A repertórium a Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár gondozásában készült az Országos Bibliográfiai Program keretében.) Folytatása: 1970–1979., 1980–1989., 1990–1999.

Irodalmi órhelyeink. Szerk. Simon Zoltán. Debrecen, 1972. 54 p.

Soós Imre : 1930. február 12. – 1957. június 20. Összeáll. Sebők Vilma. Debrecen, 1972. 22 p.

A Válasz repertórium 1934–38; 1946–49. Összeáll. Bényei József. Debrecen, 1973. 174 p.

Petőfi Sándor és Debrecen : Adattár és szemelvénygyűjtemény. Szerk. Bényei Miklós. Debrecen, 1973. 153 p.

Debrecen 1848–1849 : Események, dokumentumok, bibliográfia. Szerk. Bényei Miklós. Debrecen, 1974. 215 p.

Könyvek Hajdú-Bihar megyéről : 1945–1974 : Ajánló bibliográfia. Összeáll. Bényei Miklós. Debrecen, 1975. 138 p.

Helyismereti művek : Ajánló jegyzék Hajdú-Bihar megye könyvtárai számára. Összeáll. Bényei Miklós. Debrecen, 1975. 66 p.

Helyismereti művek : Hajdú-Bihar megye : 1975–2010. Összeáll. Bényei Miklós. Debrecen, 1976–2012.

Népfrontmozgalom Hajdú-Bihar megyében, 1937–1975 : Bibliográfia és levéltári tájékoztató. Szerk. Bényei Miklós. Debrecen, 1976. 285 p.

Hortobágytól Sárrétig : Helyismereti vetélkedő : Ajánló bibliográfia. Összeáll. Szabó Sándor Géza. Debrecen, 1977. 35 p.

Ady és Debrecen. Összeáll. Szabó Sándor Géza. Debrecen, 1977. 251 p.

Földi János emlékkönyv. Szerk. Nagy Sándor. Debrecen, 1978. 124 p. (Források és adatok Hajdú-Bihar megye művelődéstörténetéhez, 1.)

Bényei Miklós: A Tanácsköztársaság debreceni sajtójának repertórium. Debrecen, 1979. 156 p.

Tóth Béla: A „Hortobágytól – Sárrétig” művelődési mozgalom krónikája : 1976–1978. Debrecen, 1979. 51 p.

Móricz és Debrecen. Összeáll. Szabó Sándor Géza. Debrecen, 1980. 247 p.

Hajdú-Bihar megye képzőművészete : 1945–1956 : Bibliográfia. Szerk. Gellér Ferencné. Debrecen, 1980. 133 p.

Munkásművelődés hajdan és ma : A III. megyei munkásmozgalom-történeti hét /1980. október 15-24./ előadásainak szövege. Szerk. Bényei Miklós. Debrecen, 1980. 256 p. (Források és adatok Hajdú-Bihar megye művelődéstörténetéhez, 2.)

Az Alföld repertórium, 1970–1979. Összeáll. Sebők Vilma. Debrecen, 1981. 383 p. Előzménye: 1950–1969., folytatása: 1980–1989., 1990–1999.

Gulyás Pál : 1899–1944. Bev. Sebők Vilma, a verseket vál. Nagy János. Debrecen, 1983. 31 p.

Veres Péter önállóan megjelent művei. Összeáll. Fekete János. Balmazújváros, 1984. 61 p.

Debreceni Vörös Újság : 1919. március 15. – április 10. Sajtó alá rend. Bényei Miklós. Debrecen, 1985. 33 p.

Karácsony Sándor önállóan megjelent műveinek bibliográfiája. Összeáll. Karacs Zsigmond. Debrecen, 1986. 38 p.

Nánási Szabadság, 1946. július 12. – 1949. március 11. : Repertórium. Összeáll. Tóth Etelka. Debrecen, 1987. 328 p.

Hajdú-Bihar Megyei Könyvtári Téka. Debrecen, 1987–2003. (Évente kétszer.) Előzménye: 1971–1979., folytatása: Hajdú-Bihar Megyei Közművelődési és Könyvtári Téka. 2008–2013.

Debrecen képzőművészete : 1919–1944 : Bibliográfia. Összeáll. Tárczyné Mányi Sarolta. Debrecen, 1988. 199 p.

Az Alföld repertórium, 1980–1989. Összeáll. Sebők Vilma. Debrecen, 1990. 297 p. Előzménye: 1950–1969., 1970–1979., folytatása: 1990–1999.

Debreceni Szemle 1981–1989 : Repertórium. Összeáll. Síró Judit. Debrecen, 1991. 26 p.

Balogh István köszöntése. Szerk. Módy György. Debrecen, 1993. 63 p.

Balogh István: Debrecen a forradalom után : Események 1956. november 4-től 1957. január 7-ig. Debrecen, 1994. 133 p.

Hajdú-Bihar megye oktatástörténeti irodalma : 1896–1996 : Válogatott bibliográfia. Összeáll. Bényei Miklós. Debrecen, 1997. 280 p.

Az Alföld repertórium, 1990–1999. Összeáll. Sebők Vilma. Debrecen, 2000. 128 p. Előzménye: 1950–1969., 1970–1979., 1980–1989.

Könyvek Hajdú-Bihar múltjáról : válogatott ajánló bibliográfia. Összeáll. Bényei Miklós. Debrecen, 2001. 127 p.

A Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár ötven éve 1952–2002 : Dokumentumok, tanulmányok, adatok. Szerk. Bényei Miklós. Debrecen, 2002. 323 p.

Bocskai és a hajdúk : Válogatott bibliográfia. Összeáll. Bényei Miklós. Debrecen, 2004. 88 p.

„...és meg nem aluszik a lángoló láng...” : 1956. Debrecen, 2006. 61 p.

Hajdú-Bihar Megyei Közművelődési és Könyvtári Téka. Debrecen, 2008–2013. (Évente négyszer.) Előzménye: Hajdú-Bihar Megyei Könyvtári Téka 1971–1979., 1987–2003.

Hajdú-Bihar megyei művésztelpek. Debrecen, 2008. 48 p.

Boda István: Szökevény utazó. Debrecen, 2008. 115 p.

Melius Juhász Péter: A Szent Jób könyvének a Sidó nyelvből és a bölcs magyarázók fordításából igazán való fordítása magyar nyelvre 1565-ben : Hasonmás formában megjelent Ötvös László szerkesztő gondozásában 2008-ban. Debrecen, 2008. 254 p. (Készült az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött RMK I. 58 jelzetű példány alapján. A mű kiadásában a Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár és Művelődési Központ kulturális partnerként vett részt.)

Apatini Ferenc Illés: Túléltek : internálótáborban a hajdúnánási Tedejpusztán 1951–53-ban. Debrecen, 2009. 150 p.

Gonda Zoltán: Szín-vallás. Debrecen, 2009. 81 p.

I. nemzetközi ex libris és kisgrafikai kiállítás Debrecen 2009 : Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár és Művelődési Központ : 2009. június 23-tól július 8-ig. Debrecen, 2009. 36 p.

Bunyitay Vince: Szent-László király emlékezete : szentté avatása hétszázados évfordulójának váradi ünneplése alkalmával. Reprint kiadás. Debrecen, 2010. 87 p.

Melius Juhász Péter: Az két Sámuel könyveinek, és az két királyi könyveknek az sido nyelvnek igazságából, és igaz és bölcs magyarázók fordításából, igazán való fordítása magyar nyelvre. Debrecen, 2010. 515 p. (Készült a Debrecenben 1565-ben Hoffhalter által nyomtatott, az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött RMK I. 55 jelzetű példány alapján. A Tiszántúli Református Egyházkerülettel közös kiadás.)

„Csak előre, édes fiam” : a magyar Szent Korona országaiból sorozott hadosztályok, ezredek és zászlóaljok jelvényei a Nagy Háborúban. Összeáll. Hermann Attila. Debrecen, 2012. 247 p.

Határ menti érték térkép : Közös jövőnk Hajdú-Bihar közösségi művelődési modell. Debrecen, 2012. 80 p.

Dokumentumok egy közösségi modell megvalósításáról, 2011/2012 : Közös jövőnk Hajdú-Bihar közösségi művelődési modell. Debrecen, 2012. 59 p.

Közös jövőnk : vitairat a közösségi művelődés megújításának stratégiájáról : „Közös jövőnk Hajdú-Bihar” közösségi művelődési modell. Szerk. Jantyik Zsolt. Debrecen, 2012. 68 p.

A közösségi művelődés jó gyakorlataiból : „Közös jövőnk Hajdú-Bihar” közösségi művelődési modell. Szerk. Jantyik Zsolt. Debrecen, 2012. 127 p.

A Méliusz Juhász Péter Könyvtár helyismereti kiadványai 2013–

A fülöpi bíró háza : válogatás Gulyás Istvánné dalaiból. Szerk. Joób Árpád. Debrecen, 2014. 110 p.

Amit nem felejthetünk : első, második világháborús és 1956-os katonatörténetek. Szerk. Papp Gyula, Barna Attila. Debrecen, 2014. 237 p.

Tomasovszki Anita, Fehér Miklós: „Közel az olvasóhoz és a művelődő közösségekhez” : Nagyvárosi könyvtári szolgáltatás és közösségfejlesztés pilot projekt 2013–2014. Debrecen, 2016. 97, [76] p.

Andrea Nagyné Marton

The Local History- and Photo Collection of the Méliusz Juhász Péter Library

The Méliusz Juhász Péter Library was created by the incorporation of the Debrecen City Library and the Méliusz Juhász Péter County Library in 2013, although it has already been performing local history activities via its legal predecessors for more than sixty years. The Local History- and Photo Collection, operating inside the new building, serves the research needs related to settlements of Bihar county and Hajdú-Bihar county. It collects and processes the county- and settlement monographs, local history bibliographies, volume studies, yearbooks, maps, newspapers, photographs, small prints. It performs local knowledge media monitoring, and builds electronic database from its material. The library organizes local-related exhibitions, book presentations, local history lectures and gives opportunities for local history researchers to present their research. During its activities, it diversely cooperates with educational and cultural institutions in Hajdú-Bihar County.

The collection's material can be used locally by registered and daily reader's ticket owners.

Források

1997. évi CXL. tv. 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700140.TV
(Utolsó letöltés: 2016. máj. 26.)
2012. évi CLII. tv. 2012. évi CLII. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény módosításáról
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200152.TV
(Utolsó letöltés: 2016. máj. 28.)
- 22/2005. (VII. 18.) NKÖM-rendelet 22/2005. (VII. 18.) NKÖM rendelet a muzeális könyvtári dokumentumok kezelésével és nyilvántartásával kapcsolatos szabályokról
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0500022.NKM
(Utolsó letöltés: 2016. máj. 28.)
- Gyűjt. Szab. 2014. IV. A Helyismereti Gyűjtemény és Fotótár gyűjtőköri szabályzata. In: A Méliusz Juhász Péter Könyvtár gyűjtőköri szabályzata, 2014.
- Jegyzőkönyv 1916. Debreczen szabad királyi város Törvényhatósági bizottsági közgyűléseinek jegyzőkönyvei az 1916. évről. Debrecen, 1916.
- Jegyzőkönyv 1917. Debreczen szabad királyi város Törvényhatósági bizottsági közgyűléseinek jegyzőkönyvei az 1917. évről. Debrecen, 1917.
- Jelentés 1922–1923. Jelentések Debreczen sz. kir. város muzeumának és közművelődési könyvtárának 1922. és 1923. évi működéséről és állapotáról. Debrecen, 1924.
- Jelentés 1932. Jelentés Debreczen sz. kir. város Déri-Múzeumának 1932. évi működéséről és állapotáról. Összeáll. Ecsedi István, Sőregi János. Debrecen, 1933.
- Jelentés 1944. Jelentés az 1944. évről. In: Sőregi János: A Debreceni Déri Múzeum évkönyve 1943–1947. Debrecen, 1948.

Szakirodalom

- Bakó 1965. Bakó Endre: A megyei könyvtár a felújítás után. Hajdú-bihari Napló, 22. évf. (1965), 186. sz. 1965. aug. 8. 5.
- Bakó 1987. Bakó Endre: „Lélegzethez jutottunk?”. Beszélgetés Arató Attilával, a megyei könyvtár helyzetéről. Hajdú-bihari Napló, 44. évf. (1987), 10. sz. 1987. jan. 13. 5.

- Bényei 1969. Bényei Miklós: A múlt és a jelen dokumentumai. A Megyei Könyvtár helyismereti gyűjteményéről. Hajdú-bihari Napló, 26. évf. (1969), 165. sz. 1969. júl. 19. 5.
- Bényei 1996. Bényei Miklós: A könyvtárak helyismereti munkájának jelentősége. In: Hajdú-Bihar Megyei Könyvtári Téka. 1996. 1. sz. 51–54.
- Bényei 2002. Bényei Miklós: A Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár előzményei és létrejötte. In: A Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár ötven éve 1952–2002. Dokumentumok, tanulmányok, adatok. Szerk.: Bényei Miklós. Debrecen, 2002.
- Bényei 2004. A magyarországi helyismereti tevékenység vázlatos története. In: Bényei Miklós: Genius loci – A helyismereti tevékenységről. Bp., 2004.
- Csűrös 1915. Csűrös Ferenc: A városi könyvtár. Debreczeni Közlöny. 12. (I.) évf. (1915), 18. sz. 1915. júl. 10. 1.
- Hajdú-bihari Napló 1974. Mától ismét nyitva lesz a Megyei Könyvtár. Új galéria folyóiratokkal, mikrofilmekkel. Hajdú-bihari Napló, 31. évf. (1974), 213. sz. 1974. szept. 12. 1.
- Magyar Minerva 1912–1913. Magyar Minerva. A magyarországi múzeumok és könyvtárak címkönyve. V. évf. 1912–1913. Bp., 1915.
- Néplap 1952. Ünnepélyes keretek között nyílt meg a Megyei Könyvtár. Néplap, 9. évf. (1952), 300. sz. 1952. dec. 23. 3.
- Sz. Szabó 1968. Sz. Szabó László: Adalékok a Debreceni Városi Közkönyvtár működésének múzeumi éveire (1928–1944). In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1968. Szerk.: Módy György. Debrecen, (1970). 613–633.

Brigovác László

**Bihar-kutatás 2016
(konferenciabeszámoló)**

Történeti kezdeményezésre, a történettudomány oldaláról indult, ugyanakkor mindig ennek határain túlmutató, több szakterület számára vállalható s ezáltal szélesebb együttműködésre biztató célokat követett a Bihar-kutatás konferencia, amely idén a Bihari Múzeum, a budapesti Legenda Közművelődési Egyesület és a berettyóújfalui Parola Közhászni Egyesület közös szervezésében, 2008 óta ötödik alkalommal került megrendezésre. A 2016. november 25-én 10 órai kezdettel a Múzeum Nagytermében megnyílt rendezvény esetében nyolc év elteltével talán már nem túlzás gyakorlatot emlegetni, sőt lassan akár hagyományról is beszélhetünk. Ugyanígy szokásszerűnek ítéltető, hogy az ez évi téma: *Az észak-alföldi régió városainak szocialista kori története* kiválasztását sem csupán a legszűkebb szakmai szempontok befolyásolták, hanem tágabb kört érintő elméleti-módszertani megfontolásoknak is jutott szerep. Az előadássorozat szervezőit alapvetően az a vélekedés vezette-ösztönözte, hogy a szocializmus évtizedei kapcsán a magyarországi településhálózat egészére s még inkább az egyes községekre és városokra irányuló vizsgálatok többsége, illetve a tudományos irodalom nagyobb hányada nélkülözni látszik bizonyos megközelítési módokat, elemzői látószögeket. Vonatkozó kutatások egyre növekvő számban hoznak ugyan új eredményeket, ám jól érezhetően (túlnyomó jelleggel) a településtörténet terén is a pártállami hatalomgyakorlással, az erőszakos szervezetek tevékenységével s általában a rendszerszintű, országos jelentőségű változásokkal, közpolitikai fordulatokkal összefüggő kérdések kaptak és kapnak figyelmet. Hozzájuk képest az elmaradás talán a térségi társadalmi és gazdasági folyamatok alsóbb szintű hatásainak, a helyi-táji kölcsönkapcsolatoknak az elemzését illetően a legérzékenyebb, vagy legalábbis sokfelé várhatnak még magukra a hangsúlyaikot követő, igazán mély, tapasztalati adatgyűjtések.

Mindezeket figyelembe véve a szervezők igazgatástörténeti, ipar- és várostörténeti, valamint társadalom- és kultúrtörténeti egységekre tagolták a konferenciát. Az első két előadás a magyarországi és a romániai közigazgatási rendszerben végbemenő súlyponteltolódásokat s azok nyomán a településszerkezet, az élet térbeli feltételeinek változását vázolta fel. Szikla Gergő, a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárának igazgatóhelyettese az 1950 utáni magyarországi tanáctörvények megyei hatásait: a járások fokozatos megszűnését és a városok, községek jogi helyzetének módosulásait tekintette át. Szilágyi Ferenc (dékán, Partiumi Keresztény Egyetem) a romániai, főként az erdélyi településhálózatot, azon belül elsősorban a magyarlakta nagyvárosokat érintő döntéseket s ezek gyakorlati következményeit ismertette.

A második szekció három előadása három alföldi város, velük együtt pedig három táji környezet s több övtelepülés második világháború utáni beléletéről, arculatának és népeség szerkezetének külső, politikai indíttatásra bekövetkező átalakulásáról szólt. Csöngé Attila (igazgató, MNL Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára) Szolnok egykori városrendezési tervének alapelveit vázolta fel, hangsúlyozva, hogy a munkálatok esetében 1945 nem jelentett éles határvonalat, mivel egy meglévő, még a Horthy-korszakban kidolgozott

szakmai anyagra támaszkodtak, valójában ennek széles körű hasznosítását jelentette a tervezés. Husvéth András főlevéltáros és Kovács Gergely levéltáros (MNL HBML) az emberi élet addig létező kereteit egészében elbontó iparosítás összefüggésében vizsgálták Berettyóújfalu társadalmának a Kádár-korszakban végbement átformálódását, érzékeltetve és értékelve a távlatokat is. Ugyanerről az oldalról mutatta be Sebők Balázs (főiskolai docens, Eszterházy Károly Egyetem Jászberényi Campus) Jászberényt, azt, hogy miként vált-válhatott „alföldi parasztvároskából” egy fél emberöltő alatt meghatározó ipari termeléssel bíró első nemzedéki „munkásvárossá”.

A harmadik előadás csoport két, részben (tágabban) művelődés-, részben (szorosabban) kultúrpolitika-történeti és egy társadalmi mikroelemzést foglalt magában. Kerepeszki Róbert (egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem Történelmi Intézet) a Debreceni Egyetem 1956 előtti egy évtizedének kisebb mértékig az intézmény szervezeti rendjét és működését, nagyobb hányadában a szellemiségét átrajzoló változásait vonta látóhatárba. Bulcsu László (doktorandusz, Babeş-Bolyai Tudományegyetem Hungarológiai Tudományok Doktori Iskola) a káposzta Nagyvárad környéki, a 20. század második felében már nagyon régi múltra visszatekintő monokulturális természetének, valamint a városban folyó értékesítésének sajátosságaira világított rá, s egyúttal vizsgálta, hogyan képes helyi szinten a piaci forgalmazás lehetőségeinek változása egy közösség eredendően hátrányt szenvedő, a társadalom peremén elhelyezkedő tagjait hosszú távon nem egyszerűen gazdasági kiúthoz, hanem tartós előnyhöz juttatni. A konferencia utolsó előadójaként Babosi László könyvtáros, doktorandusz (Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Debreceni Egyetem) a szocializmus utolsó magyarországi évtizedének ellenőrzött nyilvánosságát, a bár enyhülő, de változatlanul érvényesülő kultúrzigor árnyékában kibontakozó polgári kezdeményezések egyikét: a Hangsúly című, 1983 és 1987 között rádióadások sorozatán keresztül megjelenő, több százezer hallgatót elérő nyíregyházi irodalmi és művészeti folyóiratot mutatta be.

Összességükben az előadások jelezték, hogy az általános történeti megközelítés, ha úgy tekintjük: az események elbeszélése nemcsak nem kizárólagosítható, de nem lehet azt az irodalomra jellemzőnek érzett egyenlőtlenség miatt kárhoytatni sem. S az is nyilvánvaló, hogy egy tematikus előadásorozat önmagában nem lehet képes az áthangolásra, s nem is szabhat magának ilyen célt. Mindazonáltal viszont a Bihar-kutatás 2016. évi rendezvényének anyaga olyan átnézeteket és kismetszeteket tartalmaz, amelyek várható kötetbeli megjelenítése szervezők és résztvevők közös reményei szerint a szocialista korszak vonatkozásában mintakövetésre ösztönző jellegével, közvetve is fogja gyarapítani az országon belüli, vagy akár országokon átnyúló, azokat átfogó régiók szintjén művelt társadalom- és gazdaságtörténetet.

A Bihari Diéta szervezőbizottságának konferencia-felhívása

2017 novemberében immár tizedik alkalommal kerül megrendezésre a bihari térség egyik legismertebb tudományos szimpóziuma, a Bihari Diéta.

Az 1996-ban dr. Matolcsi Lajos által elindított sorozat ismertsége és elismertsége az évtizedek folyamán egyre nőtt, és a regionális kérdésekkel foglalkozó kutatók kedvelt rendezvényévé vált.

2017-ben a szerkesztőbizottság kétnapos konferenciát kíván rendezni, amelyhez várja azon kutatók, helytörténészek, közgyűjteményi munkatársak jelentkezését, akik Biharral kapcsolatos témával rendelkeznek.

A konferencia interdiszciplináris, minden tudományterület képviselőit örömmel látjuk az előadók sorában. A jelentkezésnél nincs tematikus megkötés, nincsenek korszakhatárok, csak területileg határoljuk be az előadások témáját; minden referátumnak Biharral kell foglalkoznia.

Az előadások hossza **maximum 20 perc**.

A konferenciára való jelentkezéshez kérünk egy **maximum 2000 karakter terjedelmű szinopszist**. Emellett kérjük, hogy a jelentkező adja meg számunkra a nevét, munkahelyét, titulusát és elérhetőségét, amelyen tájékoztatni tudjuk a fejleményekről.

A konferenciára való jelentkezés határideje: **2017. március 30.**

A jelentkezéseket kérjük a torokp@bparchiv.hu email címre megküldeni.

A konferenciával kapcsolatos tájékoztatást szintén ezen az elérhetőségen lehet kérni. Az elhangzott előadásokat a szervezők szeretnék 2018 folyamán megjelentetni, ezért a tudományos apparátussal ellátott kéziratokat a **konferencia napján** kell leadni!

2017. január 5.

A Szervezők

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

A TANULMÁNYOK MAXIMUM 40000 KARAKTER,
A MŰHELYMUNKÁK MAXIMUM 20000 KARAKTER,
A FORRÁSKÖZLÉSEK, ADATTÁRAK ÉS HONISMERETI ÍRÁSOK MAXIMUM 40000 KARAKTER,
A RECENZIÓK MAXIMUM 5000 KARAKTER TERJEDELEMBEN KERÜLNEK KÖZLÉSRE.

A KÉZIRATOKAT DOC FORMÁTUMBAN, AZ ILLUSZTRÁCIÓKAT MELLÉKELVE, PDF, ILLETVE JPG FORMÁTUMBAN KÉRJÜK ELJUTTATNI AZ IMPRESSZUMBAN MEGADOTT E-MAIL CÍMRE. AMENNYIBEN EZT A TERJEDELEM NEM TESZI LEHETŐVÉ, ELŐZETES EGYEZTETÉST KÖVETŐEN VESSZÜK ÁT A SZERZŐTŐL.

KÉRJÜK, HOGY A KÖZÖLNI KÍVÁNT ILLUSZTRÁCIÓK KÖZLÉSI ENGEDÉLYÉT IS CSATOLJÁK A MEGKÜLDÉSRE KERÜLŐ KÉZIRATHOZ!

A FOLYÓIRAT KIADVÁNYKÉSZÍTÉSI GYAKORLATÁT ELFOGADOTT SZERKESZTŐI ÉS KIADÓI NORMAKÖNYVEK ELŐÍRÁSAIVAL ÖSSZHANGBAN ALAKÍTOTTA KI, EZÉRT CSAK A KÖVETELMÉNYEKNEK MEGFELELŐ APPARÁTUSSAL ELLÁTOTT DOLGOZATOKAT FOGAD BE ÉS JELENTET MEG.

FELHÍVJUK TISZTELT SZERZŐINK FIGYELMÉT, HOGY A LEADOTT KÉZIRATOK KAPCSÁN FELMERÜLŐ VALAMENNYI SZERZŐI ÉS TULAJDONJOGI KÉRDÉSBEN (PÉLDÁUL ILLUSZTRÁCIÓK TULAJDONJOGA) A FELELŐSSÉG A KÉZIRAT KÉSZÍTŐJÉT TERHELI!

[HTTP://UJNEZOPONT.BIHARKUTATAS.HU](http://ujnezopont.biharkutatatas.hu)